

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องและได้นำเสนอตามหัวข้อต่อไปนี้

1. แนวคิดเกี่ยวกับทุนทางสังคม
  - 1.1 ความหมายของทุนทางสังคม
  - 1.2 ทฤษฎีทุนทางสังคม
2. แนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการสะสมทุนทางสังคม
3. แนวคิดเกี่ยวกับเครือข่าย การตอบแทน และใช้ประโยชน์ร่วมกัน
4. แนวคิดเกี่ยวกับสถาบันการเงินชุมชน
5. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดเกี่ยวกับทุนทางสังคม

ความหมายของทุนทางสังคม

ราชบัณฑิตยสถาน (2546 : 534) ให้ความหมายของทุน โดยทั่วไปไว้ว่า เป็นของเดิมหรือเงินที่มีไว้ ลงไว้ กำหนดไว้ เพื่อประโยชน์ในกิจการ เช่น มีความรู้เป็นทุน มีเงินเป็นทุน เงินหรือทรัพย์สินอื่น ๆ ที่ตั้งไว้สำหรับดำเนินกิจการเพื่อหาผลประโยชน์

วิทยากร เชียงกูล (2540 : 79) ได้กล่าวถึงความหมายคำว่า ทุน หมายถึง

1.1 ปัจจัยการผลิตในรูปของเงินและสินค้าต่าง ๆ ที่นายทุนใช้ร่วมกับแรงงานในการผลิต ทำให้เกิดทรัพย์สินสมบัติเพิ่มขึ้นในรูปของมูลค่าส่วนเกิน (Surplus Value)

1.2 สินทรัพย์ระยะยาว ซึ่งบริษัทลงทุนเพื่อผลิตสินค้าและบริการ

1.3 เงินทุนในรูปของการลงทุน กำไร หรือเงินกู้เพื่อใช้ในการดำเนินธุรกิจ

ภายใต้การให้นิยามความหมายเรื่องทุนตามแนวเศรษฐศาสตร์มาเป็นระยะเวลานาน ก็ได้มีผู้โต้แย้งแนวคิดนี้ โดยเห็นว่าทุนมีความหมายนอกเหนือจากการเป็นปัจจัยการผลิต แต่ก็มีปัจจัยอื่นที่ช่วยให้ประสบความสำเร็จในการประกอบกิจการต่าง ๆ ด้วย

คำว่า “ทุน” กับ “ต้นทุน” นั้นมาจากความหมายของคำว่า “Cost” หมายถึง ค่าใช้จ่ายที่เกิดขึ้นในการทำอะไรก็แล้วแต่ เพราะฉะนั้นความหมายจึงแตกต่างกัน แต่ขณะนี้มีความสับสนเกิดขึ้น เพราะว่าทางเศรษฐศาสตร์เป็นคณบัญญัตินักทฤษฎีพวกนี้ขึ้นมา เราเรียกว่า “ต้นทุนทางสังคม” ซึ่งจะมีความหมายต่างจากทุนทางสังคม แต่ในปัจจุบันมโนทัศน์เรื่องทุนได้ขยายไปอย่างกว้างขวาง

อีกหลายรูปแบบ เช่น ทุนวัฒนธรรม ทุนมนุษย์ ทุนสิ่งแวดล้อม และทุนทางสังคม เป็นต้น ทุนในทางเศรษฐศาสตร์เราจะนึกถึงทุนที่เป็นทุนทางกายภาพ เช่น เครื่องมือ เครื่องจักร ที่จะเอามาใช้ในการผลิต รวมถึงเงินที่เอามาลงทุนในการผลิต อันนี้เราเรียกว่าทุน ต่างจากปัจจัยการผลิตอื่น ๆ ที่นักเศรษฐศาสตร์ตะวันตกที่เขาคิดถึงเรื่อง แรงงานที่เอามาใช้ร่วมกับทุน ที่ดิน ที่ไร่ ร่วมกับทุนและทรัพยากรอื่น ๆ ตลอดจนวัตถุดิบทั้งหลายล้วนแต่เป็นปัจจัยการผลิตทั้งสิ้น ดังนั้นก่อนที่จะเข้าใจความหมายทุนทางสังคมจึงต้องเข้าใจแนวคิดทุนรูปแบบอื่นก่อน คือ (อภิชัย พันธเสน. 2546 : 1)

1. ทุนทางเศรษฐกิจ (Economic Capital)

ในทางเศรษฐศาสตร์ “ทุน” หมายถึงปัจจัยการผลิตชนิดหนึ่ง เป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นเพื่อใช้ร่วมกับปัจจัยการผลิตอื่น ๆ เพื่อการผลิตสินค้าและบริการ เรียกอีกชื่อหนึ่งว่าสินค้าทุน (Capital Goods) แบ่งเป็น 2 ประเภท คือ สิ่งก่อสร้าง (Construction) และเครื่องจักรเครื่องมือ (Equipment) ในกรณีการผลิตทางการเกษตร สัตว์ใช้งานต่าง ๆ ถือเป็นปัจจัยทุนเช่นกัน นอกจากนี้ในบางกรณีอาจรวมทรัพยากรมนุษย์ ทุนที่ดิน ทุนวัตถุดิบ เป็นต้น (วันรักษ์ มิ่งมณีนาคิน. 2534 : 45)

2. ทุนมนุษย์ (Human Capital)

อมรา พงศาพิชญ์ (2543 : 25) อธิบายความหมายของทุนมนุษย์ว่าวางอยู่บนฐานความคิดทางเศรษฐศาสตร์ที่อธิบายเรื่องการลงทุนและผลตอบแทนจากการลงทุน ความแตกต่างในค่าจ้างและการได้เปรียบในการทำงาน ทุนมนุษย์มองได้ 2 ด้าน คือ การลงทุนทางการศึกษา สุขภาพ การฝึกทักษะความสามารถของมนุษย์ และการนำทุนหรือสมรรถนะและศักยภาพของมนุษย์ไปใช้เพื่อการสร้างสรรค์และผลิตงาน

เทียนชัย กิระนันท์ (2544 : 7) กล่าวว่านักเศรษฐศาสตร์จะวิเคราะห์ศักยภาพของเศรษฐกิจของคนในรูปแบบของความรู้ความสามารถ ทักษะ ประสิทธิภาพ สุขภาพ ทุนมนุษย์นี้จะเพิ่มค่าได้ โดยการการลงทุนทางการศึกษา การฝึกอบรม สุขภาพ หรืออื่น ๆ เพื่อเพิ่มความรู้ ความสามารถ ทักษะ ประสิทธิภาพ และสุขภาพที่ดี

ด้วยเหตุนี้การลงทุนในมนุษย์จึงมีได้หลากหลาย ซึ่งจะมีผลให้เพิ่มความรู้ความสามารถ หรือประสิทธิภาพได้ทั้งนั้น เมื่อความเป็นอยู่ที่ต้องพึ่งพาอาศัยกัน ร่วมทุกข์ร่วมสุขกันในสังคม ทำให้เกิดผู้นำชุมชนที่เป็นที่ยอมรับทั้งภูมิปัญญา ความเป็นผู้นำ ความคิดสร้างสรรค์ การแก้ปัญหาของชุมชน ความเป็นคนดี เสียสละ และสร้างประโยชน์ให้กับส่วนรวม (นภาพรณัฏ หะวานนท์. 2548 : 112)

ทุนมนุษย์ในประเทศไทยนั้นได้ให้ความสำคัญกับมนุษย์ที่มีศักยภาพ ความรู้ คุณธรรม และความเสียสละ เพื่อผลประโยชน์ของส่วนรวม ซึ่งถือเป็นบุคคลที่มีคุณค่า เช่น ประชาชน ชาวบ้าน เป็นต้น โดยไม่ได้เน้นที่เรื่องของการศึกษาว่าจะมีความรู้มากน้อยตามมาตรฐานการศึกษาในระบบ

ดังนั้นทุนมนุษย์จึงเป็นเรื่องความรู้ ทักษะ ความชำนาญ การดูแลรักษาสุขภาพ ในระดับครอบครัว หากพ่อแม่จะสร้างทุนมนุษย์ให้กับบุตรหลานของตนได้ด้วยการให้ความรู้และทักษะที่ถ่ายทอดมาจากคนในครอบครัว ในระดับชุมชน ความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนเดียวกันก็สามารถถ่ายทอดความรู้และทักษะอื่น ๆ ให้กับสมาชิกของชุมชนได้ หรือในระดับปัจเจกชน เช่น การดูแลรักษาสุขภาพตนเองให้ดี เพื่อจะได้มีความพร้อมในการทำงาน

3. ทุนวัฒนธรรม (Cultural Capital)

แนวคิดเรื่องทุนทางวัฒนธรรมเป็นแนวคิดหนึ่งที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกับทุนทางสังคมอย่างแยกกันแทบจะไม่ออก ทุนวัฒนธรรมเป็นระบบความคิด ความเชื่อ ซึ่งบุดิเออร์มองว่าเป็นเครื่องมือของการมีศักดิ์ศรีและอำนาจที่เหนือกว่าชนชั้นอื่น เป็นกระแสสังคมที่ตั้งอยู่บนความรู้ ความคุ้นเคย และรู้สึกกับสิ่งที่เกิดขึ้นและวิถีของวัฒนธรรมที่ครอบงำหรือมีอำนาจในสังคมนั้น ทุนวัฒนธรรมรวมไปถึงภูมิหลังของครอบครัว สถานภาพทางสังคม การลงทุนและความผูกพันกับการศึกษาที่เป็นองค์ความรู้ และทรัพยากรอื่น ๆ ที่มีผลต่อความสำเร็จ (ปีนวดิ ศรีสุพรรณ. 2547 : 22)

4. ทุนทางสิ่งแวดล้อม (Environmental Capital)

ทุนทางสิ่งแวดล้อม ทั้งด้านการค้าและที่ไม่เกี่ยวข้องกับการค้า ระบบนิเวศที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของประชาชน ความต้องการขั้นพื้นฐานของมนุษย์ รวมถึง อาหาร น้ำ พลังงาน อากาศ การกำจัดของเสียจากการใช้ ฤดูกาล รวมทั้งสิ่งอื่น ๆ ที่ใช้สนับสนุนการดำเนินชีวิตประจำวัน เช่น การพักผ่อนหย่อนใจ การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ เป็นต้น

5. ทุนทางสังคม (Social Capital)

เครือข่าย มูลนิธิ สมาคม กลไกทางสังคม สถาบันทางสังคม ทุนทางสังคมจึงเกิดขึ้นจากความสัมพันธ์ ความไว้วางใจ และบรรทัดฐานของสังคม ซึ่งเป็นรูปแบบปฏิสัมพันธ์ที่ก่อรูปทั้งเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณ

สำหรับทุนทางสังคม เป็นสิ่งที่ลงทุนยาวนานคล้ายทุนทางด้านเศรษฐศาสตร์ จะมีราคาเมื่อมีการเข้าไปครอบครองถือกรรมสิทธิ์ในตัวของทุนทางสังคม การลงทุนในทุนทางสังคมจำเป็นต้องใช้เวลา (Times) และพลังงาน (Energy) ในการที่จะสร้างทุนทางสังคมขึ้นมาและรักษาให้คงอยู่ต่อไป โดยบทบาทส่วนนี้เป็นหน้าที่ของเครือข่าย ทุนทางสังคมมีประโยชน์ในฐานะเครื่องมือหรือสะพานเชื่อมก่อให้เกิดความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกของกลุ่ม ผลประโยชน์หรือกำไรของทุนทางสังคมไม่สามารถแสดงด้วยการเพิ่มขึ้น หรือลดลงได้อย่างชัดเจนเหมือนทุนด้านเศรษฐศาสตร์ ดังนั้นจึงทำให้ยากลำบากต่อการกำหนดค่าของทุนทางสังคม ความยากลำบากยิ่งเพิ่มมากขึ้นเมื่อทุน (Stock) ของทุนทางสังคมจะมีอยู่ในความสัมพันธ์ของเครือข่ายมากกว่าในตัวของแต่ละบุคคลเหมือนกับทุนมนุษย์ ทำให้เป็นการยากที่จะนิยามคุณสมบัติที่ถูกต้องหรือการเป็นเจ้าของกรรมสิทธิ์ในทุนทาง

สังคม ไม่สามารถถ่ายโอนกรรมสิทธิ์ระหว่างแต่ละบุคคล ไม่สามารถหยิบยืมกันได้ในแต่ละบุคคล ความน่าสนใจเป็นอย่างมากของทุนทางสังคม คือ การที่มันไม่สามารถจะลดมูลค่าโดยวิธีของการใช้เหมือนกับสินทรัพย์กายภาพ (Physical Assets) ในทางกลับกันยิ่งจะทวีคุณค่าของทุนทางสังคมให้มากขึ้นเมื่อใช้ประโยชน์จากทุนชนิดนี้มากยิ่งขึ้น ซึ่งในลักษณะทุนที่สำคัญทั้ง 5 ประการดังที่กล่าวแล้วนั้นพบว่า ทุนทางสังคมเป็นปัจจัยทุนใหม่ที่ได้รับการสนใจเป็นอย่างมาก

บัวพันธ์ พรหมพักพิง (2546 : 14-15) ได้กล่าวถึง แนวคิดทุนทางสังคมปรากฏในตำราทางวิชาการทางประเทศตะวันตกมานานกว่า 2 ทศวรรษแล้ว แต่ยังไม่ได้รับความสนใจ นักวิชาการที่ทำให้แนวคิดดังกล่าวได้รับความสนใจมากขึ้น คือนักสังคมวิทยาที่ชื่อเจมส์ โคลแมน (James Coleman) ในข้อเขียนของเขา Social Capital and the Creation of Human Capital ที่ตีพิมพ์ใน American Journal of Sociology เขาชี้ว่าทุนทางสังคมเป็นเรื่องที่เป็นนามธรรมและเป็นคุณสมบัติอย่างหนึ่ง หรือเป็นองค์ประกอบที่มีอยู่ในสิ่งที่นักสังคมวิทยาเรียกว่า “โครงสร้างสังคม” นอกจากโคลแมนแล้วก็มีโรเบิร์ต พัทนัม (Robert Putnam) ที่ได้นำเสนอแนวคิดเกี่ยวกับเรื่องทุนทางสังคม และมีการกล่าวถึงอย่างกว้างขวาง พัทนัมมองเรื่องทุนทางสังคมในระดับองค์กร โดยเฉพาะวัฒนธรรมพลเรือน (Civic Culture) ที่มีอยู่ในแต่ละท้องถิ่นที่แตกต่างกันออกไป ในภาคเหนือของประเทศอิตาลีที่มีสมาคมพลเรือน และมีวัฒนธรรมที่ส่งเสริมความร่วมมือและความสัมพันธ์ในแนบราบ (Vertical Links) เขาพบว่ารัฐบาลและการบริหารงานท้องถิ่นที่มีประสิทธิภาพมากกว่าภูมิภาคที่ไม่มีวัฒนธรรมเช่นนี้ ซึ่งโคลแมนและพัทนัมนี้ จะได้กล่าวต่อไปในฐานะที่เป็นนักคิดสำคัญของแนวคิดทุนทางสังคม

อันที่จริงแล้ว ในหมู่นักเศรษฐศาสตร์เอง แนวคิดเกี่ยวกับเรื่อง “สถาบัน” มีการขยายทัศนะที่กว้างขวางออกไปไกลกว่า “สถาบันตลาด” ที่เกี่ยวข้องกับความมั่งคั่งทางวัตถุนานแล้ว กลุ่มนักคิดที่สำคัญคือกลุ่มนักคิดเศรษฐศาสตร์สถาบันใหม่ (New Institutional Economics : NIEs) อย่างเช่น ดักลาส นอร์ธ (Douglas North) มองว่าสถาบันทางสังคมอื่น ๆ ที่อยู่นอกเหนือสถาบันตลาดก็เป็นปัจจัยที่ช่วยเพิ่มประสิทธิภาพในการพัฒนาเศรษฐกิจ (การสร้างความเจริญเติบโตหรือความมั่งคั่งทางวัตถุ) กล่าวคือ สถาบันทางสังคมจะช่วยลดต้นทุนในการโอนย้ายทรัพยากร (Transaction Costs) โดยเฉพาะต้นทุนเกี่ยวกับการแสวงหาข้อมูลข่าวสารในแง่นี้ แนวคิดของนอร์ธเกี่ยวกับเรื่องสถาบันทางสังคมก็สอดคล้องกับแนวคิดของโคลแมนที่ว่า ทุนทางสังคมเป็นช่องทางหรือก่อให้เกิดการไหลของข้อมูลข่าวสาร ทัศนะในการมองสถาบันแบบนี้สามารถที่จะอธิบายปรากฏการณ์ที่นักวิชาการทางเศรษฐศาสตร์เรียกว่า “Economics Miracles” ของประเทศเอเชียตะวันออกไกลอย่างเช่น ญี่ปุ่น โดยมองว่าความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจในประเทศเหล่านี้มิได้มีสาเหตุมาจากทั้งพลังกลไกตลาด หรือปราศจากการแทรกแซง (การบิดเบือนราคาตลาด) ของรัฐเท่านั้น หากแต่เป็นเพราะมีเครือข่ายความร่วมมือระหว่างกลุ่มพ่อค้าและนักลงทุน และการสร้าง

เครือข่ายความร่วมมือระหว่างรัฐและภาคเอกชน เครือข่ายเหล่านี้ในทัศนะทางวิชาการอาจจะถือได้ว่าเป็นทุนทางสังคมในรูปแบบหนึ่งเช่นกัน (บัวพันธ์ พรหมพักพิง. 2546 : 15-16)

อย่างไรก็ตามการมองทุนและการพัฒนาในความหมายใหม่ในที่นี้ มีประเด็นสำคัญ 2 ประการ ประการแรก การมองทุนในความหมายใหม่ไม่ควรจำกัดอยู่เพียงแค่การมองปัจจัยต่าง ๆ ที่ไม่ได้เป็นองค์ประกอบอยู่ในทุนทางกายภาพหรือทุนในแนวคิดของนักเศรษฐศาสตร์แบบดั้งเดิม โดยมองว่า “ปัจจัยมิใช่เศรษฐกิจ” (Non-economic Factors) เหล่านี้สามารถที่จะนำไปใช้เพื่อสร้างความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจได้เท่านั้น ทัศนะทางวิชาการเกี่ยวกับเรื่องทุนทางสังคมโดยเฉพาะที่อยู่ภายใต้ ยังเป็นทัศนะที่มุ่งมองว่าจะบรรลุการสร้าง ความมั่งคั่งในทางวัตถุหรือความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจได้อย่างไร มากกว่าความพยายามที่จะท้าทายต่อความหมายของคำว่า “ทุน” หรือความมั่งคั่งในทัศนะแบบดั้งเดิม หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคำว่าทุนทางสังคมควรจะมี ความหมายที่กว้างขวางกว่าปัจจัยที่ไม่มีสถานะของทุนทางกายภาพแต่สามารถนำมาใช้เพื่อสร้างความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจได้เท่านั้น คุณค่าหรือจริยธรรมพื้นฐานที่มีอยู่ในสังคมต่าง ๆ อาจจะไม่สามารถที่จะนำมาสร้างความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจได้ แต่จะสามารถที่จะทำให้มนุษย์ดำรงตนเองได้อย่างมีศักดิ์ศรีมีความหมาย หรือช่วยปลดปล่อยให้มนุษย์หลุดพ้นจากพันธนาการต่าง ๆ ที่ลดทอนความเป็นมนุษย์ของเขาลงไป (บัวพันธ์ พรหมพักพิง. 2546 : 16)

ประการที่สอง ในขณะที่เราพยายามที่จะมองทุนทางสังคมและความหมายของคำว่า การพัฒนาที่กว้างขวางไปกว่าทัศนะทางวิชาการแบบดั้งเดิม เราก็จำเป็นต้องหลีกเลี่ยงการมอง “คุณค่า” หรือจริยธรรมต่าง ๆ ที่มีอยู่ในสังคมอย่างหยุดนิ่ง การที่เรามองว่าการพัฒนาได้นำไปสู่การทำลายวัฒนธรรมดั้งเดิมลงไปและนำไปสู่ปัญหาต่าง ๆ ติดตามมานั้นอาจจะเป็นทัศนะที่ถูกตั้ง แต่การมองว่าการสร้างหรือการรื้อฟื้นวัฒนธรรมแบบเก่าให้กลับคืนมา โดยเฉพาะการใช้พลังจากภายนอกบีบบังคับให้มีการรื้อฟื้นเอาวัฒนธรรมแบบเก่ากลับมาใช้นั้นจะไม่ใช่เรื่องที่ถูกตั้งนัก ระบบคุณค่าหรือวัฒนธรรมที่เรามองว่าเป็นทุนทางสังคมไม่ได้มีผลในทางบวกต่อการพัฒนาเสมอไป ดังเช่นเราอาจพบว่า ระบบคุณค่าหรือวัฒนธรรมบางอย่างก็อาจจะถูกนำเอาไปใช้สำหรับการกดขี่ขูดรีดผู้อื่นได้เช่นกัน ดังนั้นการมองทุนทางสังคมจึงมิใช่จำกัดอยู่เพียงการจำแนกแยกแยะให้เห็นว่า อันนี้เป็นของเก่าหรือวัฒนธรรมเก่า หรืออันนี้เป็นวัฒนธรรมพื้นบ้าน อันนี้เป็นวัฒนธรรมของรัฐของผู้ปกครอง และ/หรือวัฒนธรรมตะวันตกเท่านั้น แต่ควรจะมองไปถึงว่าทุนทางสังคมดังกล่าวนี้มีความหมายอย่างไรต่อ “ผู้ใช้ประโยชน์” โดยตรงด้วย (บัวพันธ์ พรหมพักพิง. 2546 : 6-17)

อาจกล่าวได้ว่า แนวความคิดเรื่องทุนทางสังคมข้างต้นได้ก้าวพ้นไปจากแนวคิดสังคมศาสตร์กระแสหลักแบบเดิม ในการมองปัจจัยทางสังคมและวัฒนธรรมในการพัฒนา กล่าวคือปัจจัยทางสังคมมิใช่อุปสรรคของการพัฒนา หากแต่เป็นปัจจัยที่จำเป็นสำหรับการที่จะบรรลุเป้าหมายของการพัฒนา อย่างไรก็ตามยังคงมีปัญหาเกี่ยวข้องกับทั้งทางด้านทฤษฎีและแนวทางในการปฏิบัติการ

ซึ่งประเด็นเหล่านี้ล้วนชี้ให้เห็นว่ายังคงมีความจำเป็นที่จะต้องทำการศึกษาวิจัยควบคู่ไปกับการนำเอาแนวคิดเรื่องทุนทางสังคมมาใช้ในการพัฒนา ปัญหาที่สำคัญสรุปได้ 3 ประการคือ

ประการแรก ทุนทางสังคมโดยทั่วไปแล้ว มีคุณสมบัติที่เรียกว่า “สาธารณะสมบัติ” (Public Goods) สมาชิกของสังคมทุกคนต่างมีส่วนในการก่อเกิด การผลิตซ้ำ และการขยายตัวของทุนทางสังคม ปัญหาประการแรกที่เกี่ยวข้องกับในเรื่องแนวคิดทฤษฎีในเรื่องทุนทางสังคมในแง่ก็คือ ทุนทางสังคมมีลักษณะที่เป็น “ปัจจัยเชิงโครงสร้าง” (Structural Determinism) กล่าวคือทัศนคติทางทฤษฎีที่อยู่เบื้องหลัง ทัศนคตินี้มองว่าพฤติกรรมของมนุษย์ถูกกำหนดโดยปทัสฐาน กรอบทางวัฒนธรรมหรือกฎของสถาบัน ทัศนคติทางทฤษฎีดังกล่าวนี้มองข้ามการกระทำทางสังคมที่ไม่อยู่นอกกรอบของโครงสร้าง ดังนั้นทุนทางสังคมในทัศนะดังกล่าวมีแนวโน้มที่คนจนหรือกลุ่มคนที่อยู่ชายขอบของสังคม จะถูกละเลยหรือถูกกีดกันออกจากทุนทางสังคม ปัญหาประการต่อมาเกี่ยวข้องกับการผลิตซ้ำและการขยายตัวของทุนทางสังคมโดยตรง กล่าวคือ ทุนหรือทรัพย์สินที่เป็นสาธารณะมักจะมีปัญหาในเรื่องการบำรุงหรือการดูแลรักษา ปรากฏการณ์ที่เป็นปัญหาโดยทั่วไปของการพัฒนาในชุมชนชนบทคือ ในช่วงที่ผ่านมาได้มีการจัดตั้งกลุ่มต่าง ๆ ขึ้นมามากมาย แต่กลุ่มเหล่านี้ส่วนมากในระยะต่อมาอยู่ในสภาพที่หยุดนิ่งหรือไม่มีกิจกรรมที่ต่อเนื่อง อย่างไรก็ตาม ความสลับซับซ้อนของทุนทางสังคมมิใช่อยู่ที่เรื่องคุณสมบัติในแง่ที่เป็นทรัพย์สินสาธารณะของทุนทางสังคมเท่านั้น หากแต่รวมไปถึงว่าทุนทางสังคมมีสภาพทั้งที่เป็น “ทรัพยากร” (Resource) และ “กฎเกณฑ์” (Rules) ที่เกี่ยวข้องกับการเข้าถึงหรือการใช้ประโยชน์ทรัพยากรด้วย การมองทุนทางสังคมโดยเน้นความเข้มแข็งขององค์กรชุมชนเป็นการมองในทัศนะแบบปัจจัยเชิงโครงสร้างสังคมในภาพที่เป็นพลวัต ทุนทางสังคมมิได้มีความหมายเพียงปัจจัยอันเป็นองค์ประกอบของ “ความเข้มแข็งขององค์กรชุมชน” เท่านั้น หากแต่รวมถึงปัจจัยอันเป็นองค์ประกอบที่เกี่ยวข้องกับการกระทำ (Actions) ของครัวเรือนและสมาชิกในฐานะที่เป็นปัจเจกด้วย (บัวพันธ์ พรหมพักพิง, 2546 : 17-18)

ประการที่สอง การดำรงอยู่ของทุนทางสังคมเป็นเรื่องในระดับท้องถิ่น (Locality) กล่าวอีกนัยหนึ่งปทัสฐานทางสังคม องค์กรและสถาบันที่เกี่ยวข้องกับความร่วมมือของคนในชุมชน มีลักษณะที่เฉพาะของตัวเองในแต่ละพื้นที่ ปัญหาความเป็น “ท้องถิ่น” ของทุนทางสังคมเกี่ยวข้องกับปัญหาในเชิงนโยบายด้านการพัฒนาอย่างน้อยสองด้าน ด้านแรก ทุนทางสังคมมีข้อจำกัดในการโยกย้ายคือทุนทางสังคมที่มีการสร้างขึ้นในพื้นที่หนึ่ง ๆ ไม่สามารถที่จะโยกย้ายหรือนำไปใช้ในท้องถิ่นอื่น ๆ ได้เหมือนทุนทางกายภาพ ด้านที่สอง เมื่อทุนทางสังคมเกี่ยวข้องกับพื้นที่ปัญหาที่ตามมาจึงเป็นข้อจำกัดในเรื่องของ “ขนาด” (Scale) ของทุนที่สามารถสะสมได้ ทั้งนี้ถ้าหากเรามองทุนทางสังคมตามแนวคิดของพัทธน์ที่ว่า ทุนทางสังคมเป็นเรื่องของการสานทอ หรือเครือข่ายความสัมพันธ์ทาง

สังคมในแนวราบ เราจะเห็นว่าการจะสะสมทุนทางสังคมให้มีขนาดใหญ่เพื่อที่จะให้เกิดพลังในการขับเคลื่อนสังคมในด้านกว้างย่อมมีข้อจำกัด (บัวพันธ์ พรหมพักพิง. 2546 : 18-19)

การที่ทุนทางสังคมมีลักษณะที่เป็นแบบท้องถิ่น อาจทำให้เราตระหนักถึงข้อจำกัดหรือผลในทางลบของทุนทางสังคม ในกระแสของการพัฒนาปัจจุบัน เรามุ่งที่จะลดขนาดขององค์การภาครัฐและสนับสนุนให้เกิดองค์การในรูปแบบที่เรียกว่า “ประชาสังคม” กระแสดังกล่าวนี้นับสนับสนุนให้เกิดการนำเอาทุนทางสังคมมาใช้สำหรับการพัฒนา อย่างไรก็ตามในปัจจุบันเราจะพบว่า ภาคส่วน (Sectors) ต่าง ๆ ของสังคม ได้มีการผลิตและการสะสมทุนทางสังคมของตนเอง ปัญหาเชิงรูปธรรมที่เราประสบอยู่ในปัจจุบันคือ การสร้าง การผลิตซ้ำ และการขยายตัวทุนทางสังคมของกลุ่มที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับใกล้ชิดกับรัฐ อย่างเช่น ราชการ พ่อค้าท้องถิ่น เจ้าพ่อ นายทุน ผู้มีอิทธิพล มีขนาดใหญ่กว่าการสะสมทุนทางสังคมของกลุ่มผู้ด้อยโอกาส และมีแนวโน้มที่จะครอบเอากลุ่มผู้ด้อยโอกาสหรือกลุ่มคนยากจนในชนบทเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งด้วยแน่นอนที่สุดทุนทางสังคมในกลุ่มเหล่านี้ก่อให้เกิดความร่วมมือและ “ประสิทธิภาพ” แต่ทุนทางสังคมในรูปแบบดังกล่าวนี้ มิได้มีส่วนในการสนับสนุนให้เกิดการกระจายทรัพยากร ในทางตรงกันข้ามเครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคมแบบนี้กลับจะก่อให้เกิดความเหลื่อมล้ำ การกระจุกตัวของทรัพยากรหรือนำไปสู่ “การผลิตซ้ำความยากจน” นั่นเอง (บัวพันธ์ พรหมพักพิง. 2546 : 19)

ประการที่สาม ซึ่งเกี่ยวข้องกับปัญหาทั้งสองด้านที่ได้กล่าวในตอนต้นคือ ในกระบวนการพัฒนาทุนทางสังคมเกี่ยวข้องกับหน่วยกระทำการทางสังคมในหลายระดับ ทั้งในระดับสำนึกและการรับรู้ส่วนบุคคลถึงครัวเรือน และระดับองค์กรทางสังคมที่กว้างขึ้นไป ลักษณะหรือธรรมชาติของทุนทางสังคมในแง่ดังกล่าวนี้ มีนัยยะที่สำคัญ 2 ประการ ประการแรก การวัดความ “หนาแน่น” หรือปริมาณ และผลที่เกิดจากการใช้ทุนทางสังคมในการพัฒนาในหน่วยการกระทำที่แตกต่างกันย่อมจำเป็นต้องใช้เครื่องมือหรือวิธีการที่แตกต่างกันออกไป อย่างเช่น ในระดับบุคคลถ้าหากมองผลกระทบจากทุนทางสังคมอาจจะมองในรูปของคุณภาพชีวิต ในระดับครัวเรือนเราอาจมองทุนทางสังคมในแง่ทรัพยากร หรือความสามารถของครัวเรือนในการที่จะแปลงทรัพยากรให้เป็นวัตถุที่ใช้สำหรับการยังชีพ ส่วนในระดับของการกระทำร่วมทุนทางสังคมอาจจะปรากฏในรูปความเข้มแข็งขององค์กรชุมชนหรืออื่น ๆ เป็นต้น ประการที่สองการกำหนดโครงการต่าง ๆ (Interventions) เพื่อที่จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงหรือการพัฒนาจะวางเป้าหมายการกระทำทางสังคมไว้ที่หน่วยใดหรือกล่าวอีกนัยหนึ่งทุนทางสังคมจะเข้าไปเป็นองค์ประกอบของยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศในส่วนใด ยุทธศาสตร์อื่น ๆ มีส่วนหนุนช่วยหรือเป็นอุปสรรคในการนำเอาทุนทางสังคมมาใช้ในการพัฒนาหรือไม่อย่างไร เพื่อทำความเข้าใจปัญหาพื้นฐานเกี่ยวข้องกับทุนทางสังคมทั้งสามด้าน

ในชุมชนชนบท จึงต้องทำความเข้าใจเกี่ยวกับธรรมชาติของการก่อเกิด การผลิตซ้ำและการขยายตัวของทุนทางสังคม มีความสำคัญต่อยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศ (บัวพันธ์ พรหมพักพิง, 2546 : 19-20)

ทฤษฎีทุนทางสังคม

ปีนวดิ ศรีสุพรรณ (2547 : 31) ได้กล่าวถึง ทฤษฎีทุนทางสังคมจากต่างประเทศ มีผู้นำแนวคิดที่สำคัญคือ บุร์ดิเยอร์ เป็นบุคคลแรกที่วิเคราะห์ทุนทางสังคมอย่างเป็นระบบ บุร์ดิเยอร์ได้พัฒนาแนวคิดทุนเป็นการเชื่อมโยงแนวคิดเรื่องชนชั้น โดยแบ่งทุนออกเป็น 3 ประเภท คือ ทุนเศรษฐกิจ ได้แก่ เงิน ทรัพย์สิน (Marx หมายถึง ทุนที่สร้างผลผลิต) ทุนวัฒนธรรม เช่น สินค้าทางวัฒนธรรม รวมถึงความรู้ทางศิลปะ ประกาศนียบัตรการศึกษา และทุนทางสังคม ได้รับพัฒนาการแนวคิดมาจากมาร์กซิสต์ ปีที่เริ่มแนวคิดทุนทางสังคม คือ ช่วงปี ค.ศ. 1970 – 1980s โดยให้คำจำกัดความทุนทางสังคมว่าเป็น “ทรัพยากรที่อยู่จริงและมีศักยภาพซึ่งเชื่อมโยงกับการมีเครือข่ายที่ถาวร ซึ่งเกิดจากความสัมพันธ์ที่เป็นทางการหรือไม่เป็นทางการที่มีมากน้อยต่างกันขึ้นอยู่กับความคุ้นเคยกันหรือการยอมรับกัน หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง ทุนทางสังคมเป็นพลังทางสังคมที่เชื่อมกับการเป็นสมาชิกของกลุ่ม ซึ่งทำให้สมาชิกแต่ละคนมีการสะสมทุนที่มาจากลักษณะร่วมของการเป็นหมู่คณะ หรือถ้าจะให้เป็นการพูดที่ฟังง่าย ๆ ก็เป็นเหมือน “หนังสือรับรอง” ซึ่งสร้างเครดิตกับสมาชิกนั้น ๆ

งานของบุร์ดิเยอร์ได้รับการกระตุ้นจากงานของนักทฤษฎีมาร์กซิสต์ ทุนทางสังคมของเขาได้เชื่อมโยงไปยังเรื่องของทุนทางวัฒนธรรมด้วย เขากล่าวถึงทุนทางสังคมว่าเป็น “การเกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน” (Connection) ที่มีบทบาทในการผลิตซ้ำทางชนชั้น เขาบอกว่าในทุนทางเศรษฐกิจนั้นมีเรื่องของทุนทางสังคมเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย (ปีนวดิ ศรีสุพรรณ, 2547 : 31)

บุร์ดิเยอร์เห็นว่า เครือข่ายทางสังคมไม่ใช่สิ่งที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติหรือเป็นสิ่งที่สังคมให้มา แต่เกิดขึ้นจากการปฏิบัติของสถาบัน เช่น สถาบันครอบครัวมีการให้นิยามตามความสัมพันธ์เชิงเครือญาติ เป็นต้น ซึ่งเป็นคุณลักษณะของการก่อรูปทางสังคม (Social Formation) สมาคมอาสาสมัครต่าง ๆ ความเป็นสมาชิกกลุ่ม การมีส่วนร่วมในการพัฒนาเครือข่ายทางสังคมและความสัมพันธ์ทางสังคมที่เกิดจากสมาชิกของกลุ่มเป็นทุนทางสังคม เพราะเป็นแหล่งรวมของการคบค้าสมาคมของสมาชิก ดังนั้นทุนทางสังคมในทัศนะของบุร์ดิเยอร์จึงเป็นปรากฏการณ์ร่วม (Collective Phenomenon) ความเป็นสมาชิกกลุ่มสามารถสร้างทุนทางสังคมที่ส่งผลต่อทุนประเภทอื่น ๆ หลายด้าน และการจัดรูปแบบองค์กรระบบราชการเป็นเครื่องมือที่มีประสิทธิภาพในการเปลี่ยนทุนทางสังคมเชิงปริมาณ (จำนวนสมาชิกในองค์กร) ให้เป็นเชิงคุณภาพ (ประสิทธิภาพขององค์กร) การสร้างองค์กรลักษณะนี้

ก่อเกิดสมานฉันท์ (Solidarity) ขึ้นระหว่างบุคคลในองค์กร ก่อให้เกิดความเป็นสถาบัน (Institutionalize) การสร้างสมาคมอาสาสมัครต่าง ๆ จึงเป็นทั้งกลยุทธ์ระดับปัจเจกและส่วนรวมในการลงทุนเพื่อให้เกิดเครือข่ายความสัมพันธ์ที่ยั่งยืน ซึ่งก็คือการสะสมทุนทางสังคมนั่นเอง ทั้งนี้ทุนทางสังคมสามารถส่งต่อไปยังบุคคลอื่น โดยเฉพาะผู้นำในสมาคมนั้น ๆ และการพัฒนาเครือข่ายทางสังคมขึ้นอยู่กับความรู้สึทงอวัตวิสัยของปัจเจกบุคคล ซึ่งประกอบด้วย 1) การยอมรับ (Recognition) 2) ความนับถือ (Respect) และ 3) ความเป็นชุมชน (Communalilty) และส่วนที่เป็นวัตถวิสัย (Objectivism) คือ การได้รับการันตีจากองค์กร

เขาเห็นว่าความสัมพันธ์ที่มีประโยชน์สามารถรักษาทรัพย์สินสมบัติหรือผลกำไรในเชิงสัญลักษณ์ได้ กล่าวอีกนัยหนึ่ง คือ เครือข่ายความสัมพันธ์เป็นผลผลิตของยุทธศาสตร์การลงทุน ไม่ว่าจะเป็นปัจเจกบุคคลหรือกลุ่มที่มีจิตสำนึกหรือไม่มีก็ตาม ก็มีเป้าหมายที่จะสร้างหรือผลิตซ้ำความสัมพันธ์ทางสังคมที่จะเป็นประโยชน์ในระยะสั้นหรือระยะยาวโดยตรงให้กับคน ในเรื่องของการปฏิบัติการทางแนวคิดของบัวร์ดิเยอร์นั้น ทุนทางสังคมเป็นเหมือนเครื่องมือซึ่งเน้นการมองเรื่องผลประโยชน์ที่เพิ่มมากขึ้นในปัจเจกบุคคล จากการทำดีกับกลุ่มที่ตนเองเข้าไปสร้างความสัมพันธ์และเน้นเรื่องการค้ามาถึงโครงสร้างความสามารถทางสังคมอย่างรอบคอบโดยมีเป้าหมายในการสร้างทรัพยากรเหล่านี้ ตามแนวคิดดั้งเดิมนั้น เขาไปไกลจนถึงการยืนยันว่า “ผลกำไรทวีขึ้นจากการเป็นสมาชิกของกลุ่มเป็นพื้นฐานจากความสมานสามัคคี ซึ่งทำให้เกิดผลกำไรได้” (ปีนวดิ ศรีสุพรรณ. 2547 : 32)

ดังนั้นสามารถสรุปความหมายแนวคิดทุนทางสังคมของบัวร์ดิเยอร์ได้ว่า “ความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในกลุ่มสังคม” ประโยชน์ของแนวคิดคือชี้เรื่องอำนาจในสังคมจากความสัมพันธ์ระหว่างทุนต่าง ๆ ในสังคม

โคลแมน (Coleman, 1988 : 98) กล่าวถึงการได้รับพัฒนาแนวคิดมาจากเศรษฐศาสตร์นิโคลาสติค ปีที่เริ่มแนวคิดคือปี 1980s เขาได้อธิบายทุนทางสังคมในฐานะที่เป็นตัวเชื่อมประสานการจัดระเบียบหรือการจัดตั้งองค์กร สมาคม เขาเชื่อว่าทุนทางสังคมมีอยู่ในโครงสร้างของความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลมาตั้งแต่เดิม ซึ่งทำให้การกระทำที่โยงโยในสังคมของแต่ละคนดูง่ายขึ้น เช่น พ่อค้าในตลาดเมืองไคโรจะมีการให้ข้อมูลลูกค้าแลกเปลี่ยนกัน ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการถ้อยที่ถ้อยอาศัยหรือการเอื้อประโยชน์ต่อกัน ซึ่งเป็นเกณฑ์ของความสัมพันธ์ทางสังคมที่เป็นความพอใจร่วมกัน การสื่อสารและการรับรองต่าง ๆ จะเกิดขึ้นในเครือข่ายทางสังคม นั่นคือ เขาเห็นว่าทุนทางสังคมสามารถมีลักษณะของผลประโยชน์สาธารณะได้ โคลแมนให้คำจำกัดความทุนทางสังคมโดยอธิบายผ่านหน้าที่ของมันว่าเป็น “ความหลากหลายในส่วนที่เป็นเอกภาพที่ปรากฏอยู่จริง ซึ่งมีจุดร่วมของ

สองสิ่งอยู่ด้วย กล่าวคือ มั่นรวมถึงเกณฑ์ของโครงสร้างทางสังคมและเอื้อให้การกระทำของตัวกระทำ ภายใต้โครงสร้างนั้นง่ายขึ้น ไม่ว่าจะเป็นคนหลายคนหรือกลุ่มคนที่ร่วมมือกัน”

คำนิยามข้างต้นนี้เปิดโอกาสให้มีการจัดกลุ่มความแตกต่างระหว่างทุนและจัดกลุ่มกระบวนการที่มีลักษณะตรงกันข้าม โคลแมนเริ่มต้นขยายแนวความคิดนี้อย่างกว้าง ๆ โดยรวมเอา ศัพท์ที่เป็นกลไกในการก่อให้เกิดทุนทางสังคม ตัวอย่างเช่น เครือข่ายทางสังคมที่มีความใกล้ชิดกัน (เช่น การคาดหวังว่าจะมีการเอื้อประโยชน์ต่อกัน และกลุ่มบรรทัดฐานที่ขับเคลื่อนร่วมกัน) ผลการครอบครองของมัน (เช่น ได้รับสิทธิพิเศษในการเข้าถึงข้อมูล) และจัดระเบียบทางสังคมที่เหมาะสมที่สามารถทำให้เกิดทุนทางสังคมได้ ซึ่งบริบททั้งจากแหล่งที่มาและผลต่อการทำให้ประสบความสำเร็จ ตัวอย่างเช่น โคลแมนได้ชี้ให้เห็นเรื่องความสำคัญของทุนทางสังคมในฐานะที่เป็นส่วนที่สำคัญที่ทำให้เกิดทุนมนุษย์ เขาบอกว่าสังคมที่มีทุนทางสังคมจะเห็นได้จากการที่นักเรียนมัธยมปลายต้องออกจากโรงเรียนกลางคัน ซึ่งการสร้างทุนทางสังคมต้องเริ่มจากครอบครัวที่มีส่วนสำคัญในการให้ การศึกษาต่อบุตร เป็นต้น ในงานของบูร์ดิเยอร์จะแบ่งแยกความสามารถซึ่งเป็นลักษณะของพรสวรรค์ กับการรับทรัพยากรต่าง ๆ ผ่านทุนทางสังคมที่มี โดยมีข้อดีอยู่ที่การเป็นสมาชิกในโครงสร้างทาง สังคมที่แตกต่างกันอย่างชัดเจน แต่ในงานของโคลแมนค่อนข้างคลุมเครือไม่ได้แยกอย่างชัดเจนนัก

โคลแมนให้ความหมายทุนทางสังคมว่า ตามหน้าที่แล้วทุนทางสังคมประกอบด้วยสิ่งต่าง ๆ ที่มีแง่มุมเชิง โครงสร้างที่สามารถช่วยมนุษย์ให้กระทำกิจกรรมบางอย่างได้ โดยทุนทางสังคมก็ เหมือนกับทุนอื่น ๆ ที่ก่อให้เกิดการผลิตได้ และทุนทางสังคมต่างจากทุนอื่น ๆ ตรงที่ฝังตัวอยู่ในความสัมพันธ์ระหว่างคนกับงาน องค์กรกับองค์กร (เช่น การแลกเปลี่ยนข้อมูลในวงการธุรกิจ) โดยทุน ทางสังคมจะดำรงอยู่ภายใต้ 1) ความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้น กล่าวคือ มีพันธะผูกพัน ความคาดหมาย ไว้เนื้อเชื่อใจกัน มีช่องทางเผยแพร่ข้อมูลข่าวสาร บรรทัดฐานของสังคม และการลงโทษที่ได้ผล 2) โครงสร้างทางสังคม ที่มีความใกล้ชิดของเครือข่าย และมีองค์กรภายใต้โครงสร้างสังคมที่เหมาะสม

แนวคิดทุนทางสังคมของ โคลแมนจึงเป็นชุดของความสัมพันธ์ที่อยู่บนความคาดหวังและ ค่านิยมร่วมกัน รวมทั้งการมีสำนึกในความไว้วางใจระหว่างกันด้วย นอกจากนี้ โคลแมนยังได้มอง ทุนทางสังคมเพิ่มเติมในมิติของวิถีชีวิตในสังคม คือ การมีเครือข่าย สถาบัน นโยบาย และจารีต นอกจากนี้ระบบคิดที่อยู่ในรูปของค่านิยม วัฒนธรรมของประชาชน ความไว้วางใจ และจารีต จะมี ผลต่อความสัมพันธ์ของคน ซึ่งจะส่งผลต่อการจัดระเบียบเศรษฐกิจสังคม ความเป็นชุมชน และเกิด ผลดีต่อการดำเนินกิจกรรม (วรวิภา โรมรัตนพันธ์, 2548 : 31)

ดังนั้นสามารถสรุปแนวคิดทุนทางสังคมของ โคลแมนได้ว่า “บรรทัดฐาน ความไว้วางใจ ระหว่างกัน เครือข่ายทางสังคม และการจัดระเบียบสังคม” ประโยชน์ของแนวคิดคือสามารถนำไป ประยุกต์กับเรื่องเศรษฐกิจ และการพัฒนาทุนมนุษย์ได้

พัทนัม (Putnam, 2002 : 15) กล่าวว่า มีพัฒนาการแนวคิดมาจาก เดอ ทอคเควิลล์ (De Tocqueville) ปีที่เริ่มแนวคิดคือช่วงปี ค.ศ. 1970 – 1993 เขาเห็นว่าทุนทางสังคมประกอบด้วย ความไว้วางใจ (Trust) บรรทัดฐาน (Norm) และเครือข่าย (Network) โดยการจะประสบความสำเร็จได้ ต่อเมื่อความร่วมมือนั้นมีการสัมพันธ์เชื่อมโยงและมีความไว้วางใจกัน หรือที่เรียกว่าทรัพยากร ทางศีลธรรม (Moral Resource) ทุนทางสังคมยังมีลักษณะเป็นสาธารณสมบัติ ซึ่งอาจมีองค์กรนิติบุคคล เป็นตัวแทนในการจัดการได้ กล่าวอีกนัยหนึ่งคือทุนทางสังคมมีลักษณะเป็นผลพลอยได้ที่เกิดจาก กิจกรรมทางสังคม ซึ่งทุนทางสังคมจะมีข้อผูกมัด บรรทัดฐาน และความไว้นื้อเชื่อใจที่สามารถ แลกเปลี่ยนกันได้ เช่น การที่สมาชิกของชมรมร้องเพลงเข้ามามีกิจกรรมร่วมกันเป็นเพราะเขาชอบ ร้องเพลง ไม่ใช่เพราะเขาต้องการสร้างเครือข่ายทางสังคมที่เข้มแข็ง แต่โดยนัยของมันสิ่งที่ได้คือมีการ สะสมทุนทางสังคมขึ้น พัทนัมเห็นว่าทุนทางสังคมสามารถอยู่ในรูปของผลประโยชน์สาธารณะได้ เช่นเดียวกับแนวคิดของ โคลแมน และนอกจากนี้ทุนทางสังคมก็สามารถอยู่ในรูปของผลประโยชน์ เฉพาะบุคคลได้เช่นกัน

พัทนัมได้เชื่อมโยงให้เห็นถึงความสำคัญของการตระหนักถึงภาระหน้าที่ที่แต่ละคนพึงมี ต่อสังคมของตน โดยมีจิตใจมุ่งมั่นที่จะเข้าไปช่วยกิจการสาธารณะต่าง ๆ ซึ่งเรียกลักษณะนี้ว่า เครือข่ายชุมชน (Civic Engagement) คำนี้เป็นคำที่วงวิชาการในประเทศไทยยังไม่ค่อยใช้มากนัก แต่โดยมากจะพบในเอกสารของอเมริกา มาลิก และวากิล ได้อธิบายคำนี้ว่าเป็นส่วนย่อยในคำว่าทุน ทางสังคมอีกทีหนึ่ง ถ้าเราเข้าใจศัพท์ดังกล่าวว่าเป็นกระบวนการที่ทำให้ประชาชน/พลเมืองหรือ ตัวแทนที่เขาไว้วางใจให้ใช้อิทธิพล มีส่วนร่วม และควบคุมเรื่องของตัวเอง เราจะพบกระบวนการนี้ ในทุนทางสังคมโดยผ่านปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนและกระบวนการที่เขาเต็มใจเข้าไปเกี่ยวข้องเพื่อให้ ผลลัพธ์ที่ดี หรือกล่าวโดยทั่วไปว่าเครือข่ายชุมชน นำไปสู่ทุนทางสังคมและความสำเร็จทางการ พัฒนาผ่านช่องทางทางการเมืองมีเสียงของประชาชน ผ่านตัวผู้แทนประชาชน และการรับผิดชอบ (Accountability) (วรวิทย์ โรมรัตนพันธ์. 2548 : 3)

พัทนัมเห็นว่าเมื่อเครือข่ายชุมชนฝังตรึงเข้าไปในผู้คนจะไปเสริมให้เกิดการเอื้อประโยชน์ ต่อกันและความไว้วางใจ ซึ่งเป็นเหมือนกับตัวหล่อเลี้ยงการดำรงชีวิตอยู่ในสังคม ความร่วมมือกับชุมชน ของตัวกระทำจะเป็นตัวให้ข้อมูลเพื่อให้เกิดความไว้วางใจหรือเพื่อประกันชื่อของปัจเจกบุคคลอื่น ๆ และจะลดการฉวยโอกาสและการกระทำผิดได้ พัทนัมเน้นในคุณภาพของกระบวนการปฏิบัติ ระหว่างกัน ซึ่งไม่เกี่ยวกับการเมืองหรืออุดมการณ์ทางการเมือง เขากล่าวว่า เดอ ทอคเควิลล์ ได้ทำให้เกิดเครือข่ายชุมชน ในทศวรรษ 1830 มาแล้วซึ่งเป็นความสำเร็จของอเมริกาอย่างมาก

อย่างไรก็ดีทุนทางสังคมมีขั้นตอนและองค์ประกอบที่มีได้มีองค์ประกอบตามที่พัทนัม กล่าวไว้ เช่น ความไว้วางใจกันนั้นย่อมเกิดตามมาจากการที่คนมีปฏิสัมพันธ์ที่ต่างกัน ภายใต

บรรทัดฐานร่วมกันหรือการสร้างเครือข่ายร่วมกัน และเครือข่ายที่นำไปสู่การมีทุนทางสังคมอาจจะ มีอยู่แล้วหรือสร้างขึ้นใหม่ก็ได้ เมื่อทุกคนยอมรับในระเบียบกฎเกณฑ์ร่วมกันและนำไปสู่ความ ไว้วางใจว่าต่างคนจะร่วมกันปฏิบัติภายใต้ระเบียบกฎเกณฑ์นั้นก็จะทำให้เกิดทุนทางสังคมร่วมกันได้

พัทน์มได้วิจัยเกี่ยวกับชุมชนเข้มแข็งในประเทศอิตาลี การทำวิจัยของเขาเกิดจากข้อสังเกต ที่ว่า เพราะเหตุใดอิตาลี จึงมีความแตกต่างกันมากระหว่างทางเหนือกับทางใต้ โดยเฉพาะภาคใต้ที่ เต็มไปด้วยมาเฟีย แต่ทางภาคเหนือกลับเต็มไปด้วยความเป็นประชาธิปไตย หลังจากทำการศึกษา แล้วก็พบว่าความแตกต่างที่สำคัญนั้น เนื่องจากภาคเหนือมีชุมชนที่เข้มแข็ง มีความไว้วางใจกัน (Trust) ในขณะที่ทางใต้สังคมมีความไร้ระเบียบ (อภิชัย พันธเสน. 2546 : 1-2)

พัทน์มอธิบายว่าแนวคิดเรื่องทุนทางสังคม จึงอาจถือเป็นวาทกรรมย่อยอันใหม่ในชุด วาทกรรม “ประชาสังคม” (Civil Society) พัทน์มสรุปผลการศึกษาที่สำคัญว่า แม้รัฐบาลภูมิภาค เหล่านี้มีรูปแบบการจัดองค์กรแบบเดียวกัน แต่ความเข้มแข็งของการพัฒนาต่างกันมาก บางแห่ง ประสบความสำเร็จ ในขณะที่บางแห่งมีการลือร้ายฉ้อโกง บังหลวง เลื่อยซา และไม่มีประสิทธิภาพ นโยบายและ โครงการของรัฐจะประสบความสำเร็จในพื้นที่ที่มีทุนทางสังคมมากกว่า สิ่งที่พัทน์ม เรียกว่าทุนทางสังคม คือ ค่านิยมความไว้วางใจและการเกื้อกูลกัน (Norm of Trust and Reciprocity) และเครือข่ายชุมชนของแต่ละชุมชน ซึ่งมีผลให้เกิดสิ่งที่เรียกว่า ความเป็นประชาสังคม (Civic Matter) ที่สมาชิกมีการติดต่อสื่อสารกันในแนวราบ ขณะเดียวกันขนบการเมือง วัฒนธรรมของชุมชนก็มีความสัมพันธ์อย่างยิ่ง โดยเฉพาะค่านิยมที่เสริมความเข้มแข็งของประชาสังคม ดังนั้นสิ่งสำคัญที่ทำให้ การดำเนินงานของรัฐบาลภูมิภาค แต่เป็นเพราะการมีส่วนร่วมของพลเมือง หรือมีประชาสังคมที่เข้มแข็ง หรือการที่แต่ละชุมชนมีทุนทางสังคมนั้นเอง ซึ่งปรากฏในรูปแบบของการไปเลือกตั้ง การอ่าน หนังสือพิมพ์ การเป็นสมาชิกของโบสถ์ และชมรมต่าง ๆ เป็นต้น

ดังนั้นทุนทางสังคมในความหมายของพัทน์ม คือความไว้วางใจกัน เพราะเหตุใด ความไว้วางใจกันจึงเป็นทุนทางสังคม เนื่องจากในทางเศรษฐศาสตร์ทุนเป็นปัจจัยการผลิต แต่เวลาเรานึกถึงรูปแบบการผลิต เรานึกถึงแต่สิ่งที่เป็นเครื่องมือเครื่องใช้และทุนที่เป็นเงินเท่านั้น แต่พูดถึงความไว้วางใจกัน ซึ่งเป็นสิ่งที่จับต้องไม่ได้แต่เป็นสิ่งที่มียู่จริงแล้วสามารถทำให้ลด ต้นทุนการผลิตลงได้ ในทางเศรษฐศาสตร์ หมายถึง ต้นทุนที่ลดลงระหว่างการแลกเปลี่ยนสินค้า ยกตัวอย่างเช่น การซื้อขายสินค้าโดยมีความไว้วางใจกันไม่จำเป็นต้องมีการทำสัญญา แต่ถ้าเรา ซื้อขายกับคนที่ไม่น่าไว้วางใจ จำเป็นต้องมีการทำสัญญาและเมื่อมีการฟ้องร้องเมื่อทำผิดสัญญา ต้นทุน เหล่านี้มันจะสูงขึ้น เพราะฉะนั้นความไว้วางใจจึงกลายเป็นส่วนสำคัญที่ช่วยลดต้นทุนในการ ติดต่อซื้อขายกัน ทุนประเภทนี้มีอยู่แล้วในสังคมเรียกว่า “ทุนทางสังคม” (อภิชัย พันธเสน. 2546 :

พัทธน์พยายามนำเสนอแนวคิดทุนทางสังคมด้วยการเชื่อมโยงมิติในปัจจุบัน อนาคตกับ มิติในอดีต โดยอธิบายว่าทุนทางสังคมซึ่งประกอบไปด้วยความไว้วางใจ การต่างตอบแทน หรือการ พึ่งพาอาศัยกัน การมีข้อพันธะกรณีร่วมกันของประชาชน ขนบธรรมเนียม ประเพณี และวัฒนธรรม ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นรูปแบบของทุนทางสังคมที่ถูกสร้างขึ้นในอดีต และพยายามที่จะนำมาใช้ในปัจจุบัน หรืออนาคต ทุนทางสังคมในลักษณะดังกล่าวจึงเป็นความสัมพันธ์ที่มีการเชื่อมโยงระหว่างกันของ สมาชิกในวัฒนธรรมเดียวกัน เป็นการสร้างความสำนึกในหน้าที่ร่วมกัน (Sense of Mutual Obligation) และการทำให้รู้สึกปลอดภัยร่วมกันในหมู่สมาชิก (วรวิฑูรี โรมรัตน์พันธ์, 2548 : 31-32)

นอกจากนี้พัทธน์ยังสรุปถึงทฤษฎีทางสังคมที่ทำให้มองเห็นเรื่องของทุนทางสังคมที่มีการ สะสมหรือสำรองอยู่ในชุมชน ซึ่งลักษณะดังกล่าวทำให้ชุมชนเพิ่มขีดความสามารถในการแก้ปัญหา ของชุมชนเอง จึงอาจสรุปได้ว่า ทุนทางสังคมที่สะสมและสำรองอยู่ในชุมชน จะเป็นตัวช่วยหล่อเลี้ยง สังคม โดยใช้จารีตหรือธรรมเนียมปฏิบัติของชุมชน การพึ่งพาอาศัยกันหรือการต่างตอบแทน และความ ไว้วางใจกันของคนในสังคม สิ่งเหล่านี้จะทำให้เกิดปฏิสัมพันธ์กันของคนในสังคม ลดการเอาเปรียบ ผู้อื่น ผู้คนในสังคมจะเกิดการรวมตัวกัน มีการสร้างสำนึกร่วมกัน เปลี่ยนจากตัวฉัน (I) เป็นพวกเรา (We) และทำให้เกิดค่านิยมในเรื่องของประโยชน์ส่วนรวมระหว่างคนในสังคม (วรวิฑูรี โรมรัตน์พันธ์, 2548 : 32)

แนวคิดทุนทางสังคมของพัทธน์จึงเป็นส่วนที่เอื้อประโยชน์ต่อทางเศรษฐกิจ โดยเฉพาะ ประเด็นความสัมพันธ์กันทางสังคมที่อยู่บนฐานของความไว้วางใจกัน ทุนทางสังคมในลักษณะนี้ จึงเป็นความสัมพันธ์ที่มีความเชื่อมโยงกันของสมาชิกในวัฒนธรรมเดียวกัน ซึ่งจะส่งผลให้เกิด ความสะดวกต่อการดำเนินการทางเศรษฐกิจ

ทุนทางสังคมเป็นสิ่งสำคัญที่มีส่วนเพิ่มพูนผลประโยชน์ในเชิงทุนอื่น ๆ ด้วยทั้งทุนที่เป็น กลไกสิ่งของ (Physical Capital) ทุนในเชิงเศรษฐกิจหรือทุนในเชิงของมนุษย์ สำหรับทุนในเชิงมนุษย์ การเพิ่มความสามารถของส่วนบุคคลในการสร้างสิ่งต่าง ๆ ขึ้นอยู่กับ เครื่องมือและการฝึกอบรม แต่การเพิ่มพูนทางสังคมขึ้นอยู่กับศักยภาพขององค์กรทางสังคม ซึ่งประกอบด้วย เครือข่าย บรรทัดฐาน และความไว้วางใจ และกล่าวถึงประโยชน์ของทุนทางสังคมในรูปของเครือข่ายที่เกิดจากความเห็นพ้อง ต้องกันของประชาชนว่ามีอยู่หลายประการ ได้แก่

1. ทำให้เพิ่มศักยภาพในการทำงาน และช่วยลดต้นทุนในการทำงาน ได้มากกว่าที่จะ ปลีกตัวไปทำแบบปัจเจก
2. ทำให้จารีตประเพณีที่เกี่ยวกับการพึ่งพาอาศัยกันหรือการต่างตอบแทน (Reciprocity) แข็งแรงและมีพลังมากขึ้น ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับกระบวนการรักษาชื่อเสียงและการยอมรับจารีตประเพณี ของชุมชนนั้น ๆ ด้วยว่ามีมากน้อยเพียงใด

3. เกิดความไว้วางใจระหว่างกันของคนในเครือข่าย ทำให้การติดต่อและระบบข้อมูลข่าวสารมีความสะดวกรวดเร็ว

4. มีการนำความสำเร็จร่วมกันในอดีต มาใช้ให้เป็นประโยชน์เพื่อสร้างความร่วมมือในอนาคต

พัทธัมเห็นว่าการทำงานร่วมกันในชุมชนเป็นสิ่งที่ทำได้ง่าย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง หากสิ่งที่จะก่อให้เกิดทุนทางสังคมยังคงมีอยู่ในชุมชน (Stock of Social Capital) อาจจะกล่าวได้ว่า ในอีกแง่มุมหนึ่งนั้น ทุนทางสังคมจะทำให้ชุมชนมีพลังเพียงพอที่จะทำในเรื่องต่าง ๆ ได้มากยิ่งขึ้นเกี่ยวกับเรื่องทุนทางสังคมนั้น ได้มีนักปรัชญาสังคม อัลเบิร์ต เอิร์ชแมน (Albert O. Hirschman) เปรียบเทียบว่าเป็นเสมือนทรัพยากรทางศีลธรรม (Moral Resource) และเป็นทรัพยากรประเภทที่ใช้ไม่มีวันหมด อย่างไรก็ตาม ทรัพยากรประเภทนี้จะไม่มีประโยชน์อะไรเลยถ้าไม่ถูกนำมาใช้ ซึ่งต่างไปจากทุนทางกายภาพ และทุนที่เกิดจากความยินยอมพร้อมใจกัน (Conventional Capital) เพราะทุนเหล่านี้จะหมดไปเมื่อถูกนำมาใช้ เอิร์ชแมน ได้เปรียบทุนทางสังคมว่า เป็นเสมือนสาธารณะสมบัติ ที่ไม่ใช่ของใครคนใดคนหนึ่งเป็นการเฉพาะ (ใครคนใดคนหนึ่งไม่สามารถใช้ประโยชน์แต่เพียงคนเดียวหรือกีดกันไม่ให้ผู้อื่นเข้ามาใช้) ทุนทางสังคมจึงเหมือนสินค้าสาธารณะอื่น ๆ เช่น อากาศที่สะอาดและความปลอดภัยจากท้องถนน อย่างไรก็ตาม ทุนทางสังคมซึ่งถือว่าเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นโดยภาคเอกชน และจะต้องมาจากกิจกรรมทางสังคมอื่น ๆ อันประกอบไปด้วย ความผูกพัน จารีตประเพณี และความไว้วางใจกัน ซึ่งสิ่งเหล่านี้สามารถเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพแวดล้อมทางสังคมที่แตกต่างกัน

ศักยภาพของทุนทางสังคม เป็นสิ่งที่สามารถสร้างได้จากความสัมพันธ์ระหว่างคน ทุนทางสังคมสามารถละลายสิ่งที่กีดกันระหว่างสถาบันได้ ดังนั้น เมื่อชุมชนมีทุนทางสังคม ชุมชนก็สามารถทำงานให้มีความก้าวหน้าได้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับข้อตกลงที่เกี่ยวข้องกับสิ่งที่เป็นผลประโยชน์ของส่วนรวม (Common Goods) อย่างไรก็ตาม เมื่อคนมีความไว้วางใจผู้อื่น และได้แบ่งปันคุณค่ามีความคาดหวัง และมีเป้าหมายร่วมกัน เพื่อทุกคนจะได้รับผลประโยชน์สูงสุดร่วมกัน (ณัฐกานต์ จิตรวัฒนา, 2551 : 9-10)

ดังนั้นสามารถสรุปแนวคิดทุนทางสังคมของพัทธัมได้ว่า “โครงสร้างทางสังคม อันประกอบด้วยเครือข่าย บรรทัดฐาน และความไว้วางใจกัน ซึ่งนำไปสู่การประสานและความร่วมมือในการจัดสรรผลประโยชน์อย่างเป็นธรรม” (Putnum, 1994 : 25)

ธนาคารโลก (World Bank, 1998 : 24) ได้พัฒนาการแนวคิดมาจากพัทธัม และ โคลแมน รวมถึงงานวิจัยของธนาคารโลกเอง โดยปีที่เริ่มแนวคิดคือ ช่วงปี ค.ศ. 1990-1993 ให้แนวคิดเกี่ยวกับทุนทางสังคมว่าทุนทางสังคมเกิดเพราะความสัมพันธ์ระหว่างกันของมนุษย์ ธนาคารโลกมองเรื่องทุนทางสังคมอย่างกว้าง ๆ ตั้งแต่เรื่องศักยภาพความสามารถ แม้แต่ระบบการเมืองเป็นเรื่องของ

คุณสมบัติ/คุณลักษณะของสังคม (Property of Society) ซึ่งเน้นความเชื่อมโยงเครือข่ายทางสังคมที่สังคมมีสามารถทำงานได้ คือสิ่งที่สังคมมีและสามารถทำงานร่วมกันได้ แก้ไขปัญหาได้ ทูททางสังคมของธนาคารโลกค่อนข้างเน้นในเรื่องขององค์กร/สถาบันทางสังคม โดยมองว่าองค์กรภายนอกที่เข้าไปให้ความช่วยเหลือชุมชนหรือกลุ่มคนสามารถสร้างทุนทางสังคมให้คนเหล่านั้นได้ สิ่งทีพุดถึงการมากที่สุดที่เป็นเรื่องทุน คือ เรื่องของความไว้วางใจ และการเอื้อประโยชน์ซึ่งกันและกัน ทั้งหมดนี้เพื่อจะนำไปสู่ความร่วมมือของสังคมที่จะผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงและร่วมมือกันทำงานได้ (วรวิทย์ โรมรัตนพันธ์. 2548 : 328)

ฟรานซิส (Francis. 2002 : 24) ได้เสนอว่า การมีต้นทุนทางสังคมสูงจะเอื้อประโยชน์ต่อการพัฒนาแบบยั่งยืนและความเชื่อมโยงโทรมของสังคมที่ปรากฏให้เห็น เกิดจากการขาดต้นทุนทางสังคมอันเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาแบบยั่งยืน

คริชนา (Krishna. 1999 : 45) นักเศรษฐศาสตร์สำนักธนาคารโลก กล่าวถึงทุนทางสังคมคือการที่บุคคลสามารถได้ประโยชน์จากการเป็นสมาชิกของสังคมหรือเครือข่ายสังคม ผ่านความสัมพันธ์ทางสังคมหรือโครงสร้างทางสังคม ทุนทางสังคมอาจแบ่งคร่าว ๆ ในลักษณะเชิงโครงสร้างได้ 2 ประเภทคือ

1. ทุนทางสังคมประเภทการรับรู้ (Cognitive Social Capital) มีลักษณะค่อนข้างเป็นนามธรรมมองเห็นและประเมินได้ยาก เพราะอยู่ภายในจิตใจของเรา ทุนทางสังคมประเภทนี้เกี่ยวพันกับเรื่องของความรู้สึกนึกคิด จิตใจ ค่านิยม ความเชื่อ ทศนคติ เช่น ความเชื่อถือไว้วางใจกัน คุณค่าร่วมกัน (Share Values) ความเกื้อกูลกัน ทุนทางสังคมประเภทการรับรู้จะเปลี่ยนแปลงอย่างจงใจ หรือตามเจตนาได้ยาก เนื่องจากเป็นสิ่งที่สะสมมานานจากบรรทัดฐานทางวัฒนธรรม (Cultural Norm)

2. ทุนทางสังคมประเภทโครงสร้างลักษณะ (Structural Social Capital) มีลักษณะที่มองเห็นและประเมินได้ง่ายกว่า เข้าใจได้ง่ายกว่าประเภทแรก เนื่องจากเกี่ยวพันกับบทบาทพฤติกรรม การกระทำหรือความสัมพันธ์ที่เราสร้างขึ้น ไม่ว่าจะเป็นในรูปแบบของเครือข่าย สายสัมพันธ์อุปถัมภ์ หรือจะเป็นเครือข่าย องค์กร ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ รวมทั้งสถาบันในรูปแบบของกฎของการเล่นเกม (Rule of the Game) เช่น กฎ ระเบียบ ข้อบังคับ กฎหมาย รัฐธรรมนูญ ทุนทางสังคมโครงสร้างลักษณะอาจเปลี่ยนแปลงไปตามนโยบายที่กำหนดขึ้น

อย่างไรก็ตาม ทุนทางสังคมทั้งสองประเภทต่างมีปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกันอย่างแยกไม่ออก อีกทั้งในหลาย ๆ ครั้งยังส่งเสริมสนับสนุนซึ่งกันและกันด้วย ตัวอย่างเช่น ความไว้วางใจเชื่อใจระหว่างคนในชุมชน (ทุนทางสังคมการรับรู้) เอื้อให้เกิดการรวมกลุ่ม องค์กร หรือชมรม (ทุนทางสังคมโครงสร้างลักษณะ) นอกจากนี้ กลุ่ม องค์กร หรือชมรมสามารถเคลื่อนงานพัฒนาชุมชนอย่างต่อเนื่องจนสร้างความเข้มแข็งขึ้นมาเรื่อย ๆ และชาวบ้านมีแนวโน้มที่จะเชื่อถือไว้วางใจกันมากขึ้น กระทั่งเกิดเป็นแบบแผนการเชื่อถือไว้วางใจกัน (Norm of Trust) หรือบรรทัดฐานทางวัฒนธรรม

ทุนทางสังคมยังสามารถแยกพิจารณาได้เป็น 2 ระดับคือ ระดับมหภาคและระดับจุลภาค ระดับมหภาคเกี่ยวข้องกับโครงสร้างอย่างเป็นทางการ เช่น ตัวบทกฎหมาย ระบบการปกครอง ระดับของการกระจายอำนาจและการมีส่วนร่วมทางการเมือง ส่วนระดับจุลภาคเป็นลักษณะเชิงโครงสร้างที่ประกอบด้วยความรู้และโครงสร้างลักษณะตามที่นำเสนอผ่านมา (Krishna. 1999 : 45)

ทุนทางสังคมตามแนวคิดสำนักธนาคาร โลกระดับล่างสุด คือการเป็นสมาชิกครอบครัว เครือญาติ หรือกลุ่มสังคม ในระดับปานกลาง คือความสัมพันธ์ของบุคคลกับชุมชน และระดับบน คือสถาบันหรือนโยบายของรัฐหรือประชาสังคมที่เชื่อมโยงสมาชิกไว้ด้วยกัน ความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดและเชื่อมโยงสมาชิกครอบครัว เพื่อน หรือกลุ่มบ้าน คือความสัมพันธ์แบบรู้จักกัน (Bonding) ส่วนความสัมพันธ์ที่หลวมกว่านี้ที่เชื่อมโยงกับองค์กรภายนอก สมาชิกกลุ่มประชาสังคม หรือเพื่อนร่วมงานไว้ด้วยกัน (Bridging) ทั้ง 2 แบบเป็นความสัมพันธ์แนวราบระหว่างคนที่มีฐานะทางเศรษฐกิจสังคม และมีอำนาจทางการเมืองระดับเดียวกัน ส่วนความสัมพันธ์แนวตั้งระหว่างผู้ที่มีฐานะทางเศรษฐกิจสังคมการเมืองคือยกว่า ผู้ที่สูงกว่าคือ ความสัมพันธ์เชิงอำนาจ (Linking)

ดังนั้นธนาคารโลกได้กำหนดความหมายของทุนทางสังคมว่า คือ สถาบัน (Institutions) ความสัมพันธ์ (Relationships) และบรรทัดฐาน/จารีต (Norms) ที่ก่อรูปทั้งเชิงคุณภาพและปริมาณ ของปฏิสัมพันธ์ทางสังคม ทุนทางสังคมไม่ใช่เกิดขึ้นได้ในสถาบันทั้งหมดของสังคม แต่เป็นการเชื่อมสถาบันเหล่านั้นเข้าด้วยกัน บรรทัดฐาน/จารีต และความสัมพันธ์ในสังคมเป็นสิ่งที่ฝังอยู่ในโครงสร้างสังคม ซึ่งสามารถทำให้ผู้คนเกิดความร่วมมือเพื่อเป้าหมายที่ปรารถนาสูงสุด นอกจากนี้ ทุนทางสังคมอาจถูกมองในลักษณะที่เป็นเจตคติและคุณค่าที่เกิดจากการดำเนินงานระหว่างคนภายในชุมชน และความช่วยเหลือในด้านเศรษฐกิจ และการพัฒนาจากภายนอกชุมชน (วรุฒิ โรมรัตนพันธ์. 2548 : 33)

ธนาคารโลกได้เสนอแตกต่างไปจากความหมายอื่นอีก คือ การมองว่าถึงแม้บางองค์กรหรือบางสถาบันจะไม่มีทุนทางสังคมเกิดขึ้น แต่ทุนทางสังคมอาจมาจากภายนอกองค์กรหรือสถาบันนั้น ๆ และทำหน้าที่เชื่อมโยงให้เกิดความสัมพันธ์ หรือความร่วมมือระหว่างกันขององค์กรหรือสถาบันดังกล่าวได้ (วรุฒิ โรมรัตนพันธ์. 2548 : 34)

นอกจากนี้ธนาคารโลกยังมีมุมมองเรื่องทุนทางสังคมออกเป็นอีก 2 ลักษณะตามแนวทางของความสัมพันธ์ คือ ความสัมพันธ์ในแนวราบ ซึ่งจะมองในเชิงบวกเท่านั้น ในขณะที่ความสัมพันธ์ในแนวตั้งจะมองความสัมพันธ์เป็นเชิงลบ โดยลักษณะทุนทางสังคมสามารถปรากฏเป็นลักษณะหรือคุณสมบัติประจำที่ฝังอยู่ในความสัมพันธ์ความร่วมมือกันของคนในสังคม

เราอาจสรุปแนวคิดทุนทางสังคมของนักเศรษฐศาสตร์สำนักธนาคารโลกได้ว่า ทุนทางสังคม คือ ความสัมพันธ์ทางสังคมในแนวราบและแนวตั้ง ระหว่างบุคคล สถาบัน หรือองค์กร ทั้งในรูปแบบปัจเจกกลุ่ม และรูปเครือข่าย ทั้งนี้รวมค่านิยม บรรทัดฐานที่สังคมยึดถือ ซึ่งมีผลต่อวิถีชีวิตและวิถีการผลิตในระดับครอบครัว ชุมชน และประชาสังคม

เสรี พงศ์พิศ (2547 : 77) ได้สรุปแนวคิดของธนาคารโลกว่า “สถาบัน ความสัมพันธ์ กฎเกณฑ์ ต่าง ๆ ที่กำหนดการอยู่ร่วมกันของคนในสังคม” ทูทางสังคมมิใช่แค่เป็นการรวมสถาบันต่าง ๆ ที่สร้างสังคมให้เข้มแข็ง แต่เป็นการที่เชื่อมโยงสถาบันเหล่านี้เข้ากันด้วย ประโยชน์ของแนวคิดทุนทางสังคมของธนาคารโลก คือ สามารถนำไปใช้กับการพัฒนาเศรษฐกิจและการพัฒนาที่ยั่งยืนได้

จากแนวคิดทุนทางสังคมของบัวร์ดิเยอ โคลแมน พัทนัม และธนาคารโลกนั้น ต่างมีแนวคิดทุนทางสังคมที่แตกต่างกันจากการวิเคราะห์ที่ต่างกัน แนวคิดทุนทางสังคมถูกนิยามความหมายไปตามตัวกระทำ บทบาท สถานการณ์ที่แต่ละคนต้องการวิเคราะห์ และนำไปใช้ประโยชน์ แนวคิดของบัวร์ดิเยอแม้ว่าจะอธิบายว่าความสัมพันธ์ทางสังคมจะนำไปสู่การสร้างผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ แต่เน้นที่การวิพากษ์แนวคิด จึงเป็นงานที่ประยุกต์ใช้ได้ยาก จึงไม่ได้รับความสนใจในเชิงนโยบายจากธนาคารโลกเหมือนแนวคิดของพัทนัมและโคลแมน โดยเฉพาะแนวคิดของพัทนัมจะได้รับความสนใจในระดับวิชาการ และแนวคิดเชิงนโยบายของธนาคารโลกได้มาก

ประภาพรธ อุ่ นอบ (2542 : 8) ได้สรุปว่าทุนทางสังคมมิใช่เรื่องใหม่ที่เกิดขึ้นในประเทศไทย หากแต่เป็นคุณค่าเดิมที่สังคมไทยมีอยู่ สังคมไทยมีคุณค่าที่เป็นทุนทางสังคมของตนเองมานานแล้วและมีอยู่มากมาย ดังนี้

1. ระบบคุณค่า อุดมการณ์ ความเชื่อ ที่วางอยู่บนพื้นฐานของความเคารพอ่อนน้อมต่อธรรมชาติ หรือกำเนิดตนเองเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ อันมีรากฐานมาจากพุทธศาสนา
2. ภูมิปัญญาท้องถิ่น และกระบวนการเรียนรู้ที่ชุมชนสร้างสรรค์และสั่งสมมาเพื่อการดำรงชีพ เช่น ภูมิปัญญาด้านเกษตรกรรม การแพทย์พื้นบ้าน การอยู่อาศัย เป็นต้น ซึ่งเป็นความรู้ที่ไม่หยุดนิ่ง (Living Knowledge) และใช้ญาณวิทยา (Epistemology) ที่แตกต่างจากการแสวงหาความรู้แบบตะวันตก เป็นองค์ความรู้ที่กลั่นกรองจากประสบการณ์ที่ละเอียดลึกซึ้งและแนบแน่นกับธรรมชาติอย่างแยกไม่ออก
3. ระบบความสัมพันธ์ของคนในชุมชนที่มีลักษณะของระบบครอบครัวเครือญาติ มีความเอื้อเพื่อเอื้อแก่กัน โครงสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมในแนวระนาบ เอื้อให้เกิดการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ในยามตกทุกข์ได้ยาก เช่น ระบบการเอื้อมือเอื้อแรงกันในทุกภาค
4. กฎ จารีต ประเพณี อันเป็นลักษณะเฉพาะของท้องถิ่น ที่หล่อหลอมจากประสบการณ์ของคนรุ่นหนึ่งสู่อีกรุ่นหนึ่ง เป็นสำนึกร่วมของคนในชุมชนที่มุ่งสร้างระบบขึ้นมาเพื่อควบคุมชุมชนให้ดำเนินชีวิตไปตามระบบคุณค่า
5. ระบบกรรมสิทธิ์และการจัดการร่วมกัน เช่น สิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากรอันเป็นสิทธิการใช้และการดูแลรักษาสิ่งที่เป็นทรัพย์สินรวมของชุมชน และสาธารณประโยชน์
6. ความหลากหลายทางวัฒนธรรม อันเป็นที่มาของภูมิปัญญา วิธีคิดที่แตกต่างกันไป ตามระบบนิเวศ เงื่อนไขที่สำคัญทางเศรษฐกิจและการเมือง

7. ผู้นำทางปัญญาของชุมชน หรือปราชญ์ชาวบ้าน ที่มีภูมิปัญญาในการดำรงชีพด้านต่าง ๆ อัน ได้แก่ ผู้อาวุโส พระ หมอพื้นบ้าน ผู้นำเกษตรกร เป็นต้น

8. กลุ่มองค์กรที่ดำเนินกิจกรรมสาธารณะในประชาสังคม เช่น องค์กรชาวบ้านเครือข่ายประชาชน องค์กรพัฒนาเอกชน กลุ่มวิชาชีพ นักวิชาการที่ดำเนินกิจกรรมเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนในประเด็นต่าง ๆ

โรส (Rose. 2003 : 32) ศาสตราจารย์แห่ง Center for the Study of Public Policy (CSPP) มหาวิทยาลัยสเตรชไคลด์ (Strathclyde University) ประเทศอังกฤษ ได้กล่าวว่า “ทุนทางสังคม” เป็นเครือข่ายอย่างไม่เป็นทางการและองค์กรที่เป็นทางการ ที่แต่ละบุคคลและครัวเรือนต่าง ๆ ใช้ในการผลิตสินค้าและบริการเพื่อการบริโภค การแลกเปลี่ยน ซื้อขาย ในบริบทของทวีปแอฟริกา ทุนทางสังคม หมายถึง สิ่งแรกและทุกสิ่งที่จะทำให้ได้สิ่งจำเป็นพื้นฐานมา ได้แก่

ความสัมพันธ์ (Relationships) ซึ่งอาจจะเป็นความสัมพันธ์ของแต่ละบุคคลภายในครัวเรือนเดียวกัน หรือกลุ่มที่มีการพบปะกับแบบเผชิญหน้า (Face – to – face) ภายในหมู่บ้าน หรือระหว่างญาติพี่น้อง หรือระหว่างเพื่อต่อเพื่อน ณ ที่ใดที่หนึ่ง ทุนทางสังคมมีความแตกต่างไปจากทุนมนุษย์ ซึ่งพิจารณาเป็นรายบุคคล

วูล คอค (Woolcock. 2002 : 23) กล่าวว่า ความสัมพันธ์ของคนในสังคมที่จัดว่าเป็น ทุนทางสังคม มีอยู่หลายลักษณะ ได้แก่ ความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในครอบครัว เพื่อนสนิท และเพื่อนร่วมงาน อาจจะเป็นเพื่อร่วมงานที่มีลักษณะทางประชากรที่แตกต่างกันด้วย ความสัมพันธ์ ทั้งสองลักษณะเป็นความสัมพันธ์ในแนวนอนมีความสัมพันธ์อีกชนิดหนึ่งที่เรียกว่า “Linkages” เป็นความสัมพันธ์ในแนวตั้ง เช่น ความสัมพันธ์ระหว่างคนรวยกับคนจน ความสัมพันธ์ทั้งสามลักษณะ จะส่งผลต่อการพัฒนาและสิ่งแวดล้อมที่ต่างกัน

เครือข่ายอย่างไม่เป็นทางการ (Informal Networks) รวมทั้งความร่วมมือภายในครัวเรือน หรือระหว่างกลุ่มที่มีการพบปะเผชิญหน้ากันอย่างไม่มีการผูกมัดใด ๆ เช่น การรับเอาความช่วยเหลือจากต่างประเทศ เป็นต้น เครือข่ายสามารถที่จะรวมเอาองค์กรที่เป็นทางการที่มีกฎหมายรับรอง มีรายได้ที่เป็นตัวเงิน (Cash Revenues) หรือเป็นบัญชีฝากเงิน เช่น สหกรณ์การเกษตรและหน่วยเงินเชื่อ (Credit Unions) ก็ได้

เครือข่ายทางสังคมอย่างไม่เป็นทางการ (Informal Social Networks) ซึ่งทำหน้าที่แทนรัฐบาลในการส่งเสริมสวัสดิการ ในกรณีที่ไม่ให้บริการสาธารณะ นอกจากนี้ยังอาจเป็นเครือข่ายที่ดำเนินงานร่วมมือกับรัฐบาล หรือหน่วยงานที่เป็นทางการ หรือบุคคลอื่น ๆ ได้ด้วย

อานันท์ กาญจนพันธ์ (2546 : 24) ได้กล่าวถึงทุนทางสังคมว่ามี 3 ส่วน คือ ระบบความรู้ กฎเกณฑ์ และองค์กร ซึ่งได้อธิบายไว้ว่า

1. ทูตทางสังคมที่เป็นเรื่องของระบบความรู้ นั้น เขาได้มองว่าระบบความรู้ในชุมชน ไม่ได้เป็นองค์ความรู้เดี่ยว ๆ เช่น เมื่อมองเรื่องการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งจัดว่าเป็นทูตทางสังคม แต่ทรัพยากรจะเป็นทูตทางสังคมได้ก็ต่อเมื่อชาวบ้านมีระบบความรู้ที่เกี่ยวกับมันหรือพูดเรื่องความหลากหลายทางชีวภาพเรื่อง น้ำ ป่า แต่ไม่ใช่ทูตทางสังคม เพราะฉะนั้นทูตทางสังคมก็คือความรู้เกี่ยวกับทรัพยากร

2. กฎเกณฑ์เกี่ยวกับการใช้ความรู้ กฎเกณฑ์อาจเป็นเรื่องของจารีต กฎหมาย กฎทางสังคม เพื่อมาควบคุมและจัดการความสัมพันธ์ของชุมชน

3. องค์กรที่เข้ามาทำหน้าที่จัดการ

นอกจากนี้อานันท์ กาญจนพันธ์ ยังได้กล่าวถึงพื้นฐานของทูตทางสังคม ซึ่งเป็นการระดมทุนทางสังคมรูปแบบแรก ๆ คือ การตอบแทนกัน เป็นการระดมทุนทางสังคมรูปแบบแรก ๆ ที่ยึดกฎเกณฑ์ของพันธะทางสังคมในการตอบแทนกัน เป็นกลไกในการสร้างความร่วมมือเพื่อทำกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การแลกเปลี่ยนแรงงานแบบลงแขก การผลิตกันช่วยสร้างบ้านให้สมาชิกในชุมชน และการระดมแรงงานเพื่อกิจกรรมส่วนรวมของชุมชน เป็นต้น หลักการนี้จะเน้นความเท่าเทียมกัน เป็นบรรทัดฐานที่ถูกผลิตซ้ำเรื่อยมาจนกลายเป็นสถาบันสำคัญในชุมชน ที่สร้างหลักประกันความมั่นคงของชีวิต เช่น กลุ่มเมืองฝายและยังพบรูปแบบการตอบแทนอย่างอื่น ๆ อีก เช่น การเอาของมาแลกข้าว จะต้องให้ข้าวปริมาณเท่ากับสิ่งของที่คนขาดแคลนข้าวเอามาแลก ในปัจจุบันหลักการนี้ได้ถูกผลิตใหม่ให้เป็นพื้นฐานของการรวมกลุ่มช่วยเหลือกันเองในวงกว้าง เช่น กลุ่มฌาปนกิจ ที่สมาชิกผลิตกันช่วยออกค่าใช้จ่ายในการจัดการงานศพ (อานันท์ กาญจนพันธ์. 2546 : 25)

ทูตทางสังคมจึงเป็นสิ่งที่ดำรงอยู่ในสังคม ซึ่งเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของมนุษย์ โดยสร้างคุณค่าแห่งความดีความงามหรือคุณค่าทางศีลธรรมเพื่อเป็นพลังให้แก่สังคม ทูตทางสังคมจึงเป็นระบบความคิดที่เกิดการยอมรับจากความรู้ ภูมิปัญญา ประสบการณ์แล้วสร้างความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์และมนุษย์กับธรรมชาติ โดยทูตทางสังคมก่อให้เกิดคุณค่าทางสังคม ซึ่งก็คือความไว้วางใจ เป็นผลจากความสัมพันธ์ของมนุษย์ทั้งในแนวราบและแนวตั้ง ที่มีความเชื่อ มีการยอมรับการไว้วางใจ ความสามัคคี การเสียสละและการต่างตอบแทนกัน ความสัมพันธ์เพียงอย่างเดียวไม่สามารถก่อให้เกิดประโยชน์แก่บุคคลอื่นและสาธารณะ และจะช่วยลดต้นทุนทางด้านแรงงาน เงิน และเวลาได้ เช่น การลงแขกเกี่ยวข้าว การร่วมกันดูแลป่าและน้ำในรูปของคณะกรรมการหรือองค์กร (อานันท์ กาญจนพันธ์. 2546 : 25)

เสรี พงศ์พิศ (2547 : 78) กล่าวว่า เครือข่าย เมื่อความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ด้วยกัน เกิดความไว้วางใจ ความเอื้ออาทรที่จะช่วยเหลือกัน เป็นความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่ม องค์กรทั้งในแนวราบ

และแนวคิดเป็นความสัมพันธ์ที่เชื่อมต่อกันระหว่างสมาชิกภายในกลุ่ม องค์กร และชุมชนด้วยตนเอง และความสัมพันธ์สู่ภายนอกกลุ่ม ชุมชน เพื่อประสานความร่วมมือและสนับสนุนเป็นการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันในรูปแบบของเครือข่ายหรือประชาสังคม ซึ่งมีเป้าประสงค์เพื่อสาธารณะร่วมกัน บรรทัดฐานทางสังคม เป็นการยอมรับร่วมกันของคนในสังคม เพื่อที่จะช่วยสร้างความเป็นระเบียบเรียบร้อย และสร้างความเป็นตัวตนหรืออัตลักษณ์ของชุมชนหรือสังคมนั้น ๆ บรรทัดฐานทางสังคม มองได้จากระเบียบ กฎเกณฑ์ จารีต ค่านิยม ความเชื่อ ประเพณี และวัฒนธรรมขององค์กร ชุมชนและสังคมนั้น ๆ

ดังนั้นเมื่อเราวิเคราะห์แนวคิดทุนทางสังคมของต่างประเทศจะพบว่า เน้นไปที่เรื่องความไว้วางใจ แต่สำหรับบริบทของประเทศไทยนั้นจะเน้นไปที่ความเมตตากรุณา ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ทั้งนี้เนื่องจากรากความคิดที่แตกต่างกัน ทางตะวันตกมีรากความคิดของศาสนาคริสต์อยู่เบื้องหลัง โดยมีพื้นฐานความคิดที่ว่า มนุษย์ทุกคนเกิดมาเท่าเทียมกัน มีศักดิ์ศรีและสิทธิเสรีภาพเหมือน ๆ กัน เมื่อเป็นเช่นนี้ทุกคนจึงมีการปกป้องสิทธิของตนเอง ซึ่งบางครั้งอาจมีการล้ำเส้นของคนอื่น แต่หากเรามีความไว้วางใจกันแล้วก็จะช่วยลดยุทธศาสตร์นี้ไปได้ ส่วนทางตะวันออกมีพื้นฐานความเชื่อว่ามีมนุษย์ไม่เท่าเทียมกัน และสาเหตุของความไม่เท่าเทียมกันนั้น เนื่องมาจากกฎแห่งกรรมที่แต่ละคนทำกรรมมาต่างกัน ถ้าเราจะอธิบายกรรมในทางวิทยาศาสตร์ สามารถใช้หลักการของ ชาล ดาร์วิน เข้ามาอธิบายว่า คนทุกคนต้องผ่านวิวัฒนาการการต่อเชื่อมของชีวิตมาเป็นล้าน ๆ ปี แล้วคนอยู่ในสิ่งแวดล้อมที่ต่างกัน แต่ถ้าจะอธิบายทางพุทธธรรมก็คือ ทุกอย่างมีเหตุของความเป็นมา จึงทำให้เห็นได้ว่าความแตกต่างของมนุษย์เป็นเรื่องธรรมดา และที่สำคัญที่สุดคือความแตกต่างเรื่องสติปัญญาของมนุษย์ คนที่มีสติปัญญาสูงกว่าก็ควรมีความเมตตาเอื้อเฟื้อต่อผู้ที่มีสติปัญญาด้อยกว่า หรือช่วยให้คนที่มีสติปัญญาด้อยกว่ามีสติปัญญาที่สูงขึ้น

สรุปแนวคิดทุนทางสังคมที่จะนำมาใช้สำหรับงานวิจัยนี้ คือ ทุนทางสังคมเป็นความสัมพันธ์ในสังคม ที่มีปฏิสัมพันธ์กันระหว่างสมาชิกระหว่างกลุ่มคน โดยออกมาในรูปของเครือข่าย สถาบัน และบรรทัดฐาน

แนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการสะสมทุนทางสังคม

ทุนทางสังคมได้ถูกนักเศรษฐศาสตร์เรียกว่า “Civic Matters” กลไกการทำงานของทุนทางสังคมที่นำไปสู่ความรุ่งเรืองทางเศรษฐกิจและการเมือง ประกอบด้วย 3 กระบวนการ คือ (วรวิศิโรมรัตน์พันธ์, 2548 : 22-24)

1. การเกิดขึ้นของเครือข่ายที่มีบรรทัดฐานที่แข็งแกร่งในสัญญาประชาคม ที่ใช้เป็นหลักในการช่วยเหลือกัน จะเกิดสภาพของหัวใจหลักของการแบ่งปัน (Favor Bank) ช่วยเหลือและเอื้ออาทร

ต่อกันของสมาชิกในสังคมนั้น ๆ ซึ่งเป็นหลักการในสังคมเกษตรกรรมดังที่กล่าวไว้ตอนต้น โดยหลักการนี้สามารถนำมาใช้กับทางเศรษฐกิจได้ ซึ่งความไว้วางใจจะเป็นตัวอำนวยให้กลไกนี้ดำเนินไปโดยสะดวก กลายเป็นส่วนหนึ่งของรูปแบบการดำรงชีวิตทางสังคม (Social Life)

2. เครือข่ายของสัญญาประชาคม จะนำไปสู่ความร่วมมือ (Coordination) การสื่อสาร และการกระจายข้อมูลข่าวสารสู่ผู้อื่นที่เน้นความไว้วางใจกัน ที่จะมีกลไกต่าง ๆ ในสังคมที่ซับซ้อน ในการพิสูจน์ความไว้วางใจดังกล่าว ซึ่งเป็นการง่ายที่จะเกิดความร่วมมือกันด้วยกระบวนการที่เคยเกิดมาแล้ว (Repeat Play) และจะถูกฝังเป็นส่วนหนึ่งของปฏิสัมพันธ์ทางสังคมนั้น

3. สุดท้ายรูปแบบความร่วมมือต่าง ๆ จะเปรียบเสมือนรูปแบบทางวัฒนธรรมที่สำเร็จรูป (Cultural Template) ที่ผ่านการเรียนรู้ฝึกฝนที่แพร่กระจายให้พลเมืองสำหรับความร่วมมือในอนาคต ในลักษณะเครือข่าย ซึ่งก็คือกลายมาเป็นรูปแบบทางประเพณี (Tradition)

การศึกษากระบวนการทุนทางสังคมจะแบ่งออกเป็น 3 ส่วน ได้แก่

1. ส่วนที่เป็นกระบวนการทุนทางสังคม ประกอบไปด้วย 3 ส่วน อันได้แก่

1.1 ส่วนที่เป็นระบบคิด จะเป็นส่วนที่มีความเป็นนามธรรมสูง ระบบคิดดังกล่าวจะมีทั้งส่วนที่มีมาตั้งแต่เดิม อันได้แก่ ความเชื่อ ศรัทธา ค่านิยม ขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรม ภูมิปัญญา ที่ปัจเจก กลุ่ม องค์กร สถาบัน หรือชุมชนได้สืบทอดมาจากบรรพชนในอดีต นอกจากนี้ระบบคิดอีกส่วนหนึ่งอาจจะมีมาจากรูปร่างที่ได้อาจจะมาจากสิ่งที่ได้เรียนรู้ในปัจจุบัน ซึ่งรวมทั้งความเชื่อ ศรัทธา ค่านิยม หรือธรรมเนียมปฏิบัติแบบใหม่ สำหรับสาระหลักที่อยู่ในระบบคิดดังกล่าว ได้แก่ ระบบคิดที่เกิดจากค่านิยมที่มีการเอื้ออาทรต่อกัน มีการต่างตอบแทนกัน มีความไว้วางใจระหว่างกัน และมีความสามัคคีกัน เป็นต้น

1.2 ส่วนที่เป็นวิธีปฏิบัติ จะเป็นส่วนที่มีความสัมพันธ์กับส่วนที่เป็นระบบคิดนั้นหมายความว่า เมื่อปัจเจก กลุ่ม องค์กร สถาบัน หรือชุมชนที่มีระบบคิดเกี่ยวกับค่านิยมในการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ระบบคิดดังกล่าวจะส่งผลให้สมาชิกมีการปฏิบัติต่อกันด้วยความเอื้ออาทรและมีความร่วมมือกัน ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เป็นต้น

1.3 ส่วนที่เป็นผลลัพธ์ จะเป็นส่วนที่เกิดจากการที่สมาชิกมีระบบคิดและวิธีการปฏิบัติอย่างไร ซึ่งผลลัพธ์ดังกล่าวอาจจะอยู่ในรูปของทรัพยากรที่เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวมหรือเป็นทุนในรูปแบบต่าง ๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม อาทิ ทุนที่เป็นตัวเงิน (ทุนในรูปของกองทุนชุมชน) ทุนมนุษย์ (แรงงานที่มีการลงแรงช่วยเหลือกัน) ทุนทรัพยากรธรรมชาติ (มีป่าไม้ที่เป็นป่าของชุมชน) ทุนภูมิปัญญา (มีความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาของชุมชน) โดยที่ทรัพยากรหรือทุนต่าง ๆ เหล่านี้เป็นของชุมชน หรือเป็นของสาธารณะที่สมาชิกในชุมชนสามารถเข้าถึงและมาใช้ประโยชน์ได้

2. ส่วนที่เป็นสภาพแวดล้อมของกระบวนการ อันได้แก่ ปัจจัยภายนอกต่าง ๆ ที่เป็นทั้งรูปธรรม (เงินทุนจากภายนอก) เครื่องมือที่ได้รับความช่วยเหลือจากภายนอก บุคลากร หรือนักวิชาการ

จากภายนอก และนามธรรม (ความช่วยเหลือทางวิชาการจากภายนอก ข้อมูลข่าวสาร ความรู้ต่าง ๆ จากภายนอก) รวมทั้งผลที่เกิดจากระบบเศรษฐกิจ สังคม การเมืองการปกครอง วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม และเทคโนโลยีจากภายนอกที่มีผลกระทบต่อระบบความคิด และวิถีปฏิบัติภายในกลุ่ม องค์กร สถาบัน และชุมชน

การศึกษากระบวนการทุนทางสังคมจะต้องศึกษาใน 2 ส่วน ได้แก่ 1) ส่วนที่เป็นกระบวนการตามข้อ 1 และ 2) ส่วนที่เป็นเงื่อนไขปัจจัยแวดล้อมภายนอกของกระบวนการทุนทางสังคม ทั้งเป็นปัจจัยที่มีต่อกระบวนการ โดยตรงส่วนที่เป็นรูปธรรม อาทิ ทรัพยากรจากภายนอกไม่ว่าจะเป็นงบประมาณ ทรัพยากรบุคคล และส่วนที่เป็นนามธรรม อาทิ ข้อมูลข่าวสาร ความรู้ รวมถึงผลกระทบจากปัจจัยที่ด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง สิ่งแวดล้อมและเทคโนโลยีที่มีต่อระบบคิด และการปฏิบัติการภายใน

1. ความสัมพันธ์ระดับครอบครัว หรือความสัมพันธ์ระหว่างเครือญาติ

ความสัมพันธ์ระหว่างเครือญาติตั้งอยู่บนแนวคิดเรื่องกตัญญูทศเวทหรือบุญคุณ การให้กำเนิดลูกทำให้พ่อแม่เป็นผู้มีพระคุณอย่างล้นเหลือ ผู้เป็นลูกจะต้องตอบแทนหนี้บุญคุณ ขณะที่พี่น้องอื่น ๆ จะมีบุญคุณได้ก็ด้วยการกระทำ นอกจากนี้ บุญคุณเป็นปัจจัยหลักที่กำหนดสิทธิและพันธกรณีในระหว่างญาติ คน ๆ หนึ่งจึงสามารถกำหนดเองว่าขอบเขตของญาติที่จะสัมพันธ์กัน ใกล้ชิดนั้นจะครอบคลุมใครบ้างและความสัมพันธ์กับญาติจะมีระดับและลักษณะอย่างไร การตกย้ำในเรื่องของบุญคุณเช่นนี้ยังทำให้ความสัมพันธ์ทางเครือญาติมีความคล้ายคลึงกับความสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนและความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์ ซึ่งเป็นสถาบันที่ปรากฏอย่างแพร่หลายในสังคมไทย (อภิน ธิพัฒน์. 2540 : 77)

ดังนั้นการมองเรื่องความสัมพันธ์ในครอบครัวมีค่านิยม บรรทัดฐาน เรื่องความกตัญญูและการตอบแทนบุญคุณเป็นคำอธิบาย เป็นการตอบแทนในรูปของการแลกเปลี่ยน ซึ่งไม่อาจตีค่าเป็นเงินตราเพราะบุญคุณเป็นสิ่งที่ตอบแทนกันไม่หมด

2. ความสัมพันธ์ระดับชุมชนและสังคม

ระบบอุปถัมภ์ ในระดับชุมชนและสังคมในสมัยต้นรัตนโกสินทร์กับสมัยปัจจุบันนั้นมีความแตกต่างกัน ในสมัยต้นรัตนโกสินทร์นั้นระบบอุปถัมภ์กับโครงสร้างชนชั้นเป็นสิ่งเดียวกันหรือคนละสิ่งทีสอดคล้องกันหรือมีความขัดแย้งกัน ทั้งนี้เพราะภาพของชนชั้นกับภาพของระบบอุปถัมภ์ซ้อนกันอยู่จนดูเป็นสิ่งเดียวกัน (อภิน ธิพัฒน์. 2540 : 14) ความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ของเจ้านายและบ่าวไพร่ จึงเป็นความสัมพันธ์ของการพึ่งพาอาศัยกันแม้จะได้เปรียบเสียเปรียบกันอยู่บ้างเมื่อเปรียบเทียบกับสภาพปัจจุบันแล้ว สังคมสมัยต้นรัตนโกสินทร์เป็นสังคมที่ปราศจากความโหดร้าย ไม่มีกลุ่มคนที่กระทำความรุนแรงต่ออีกกลุ่มหนึ่ง ผิดกับสภาพของปัจจุบันที่เปลี่ยนแปลง

ไปสู่สังคมอุตสาหกรรม ความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ได้เปลี่ยนรูปแบบไป มีการปฏิบัติอย่างไม่เป็นธรรมเนียมชนบทถูกทำลาย สังคม รัฐบาล ระบบราชการ และกระบวนการพัฒนาได้พาสังคมไทยไปสู่สภาพที่เกือบล่มสลาย (ปริตดา เฉลิมเผ่ากอนันต์กุล. 2540 : 19)

แนวคิดเกี่ยวกับเครือข่าย การตอบแทน และใช้ประโยชน์ร่วมกัน

อานันท์ กาญจนพันธ์ (2544 : 129) ซึ่งให้เห็นว่าทุนทางสังคมนี้มีความจำเป็นและมีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาสังคมในหลาย ๆ ด้านรวมถึงการให้ความช่วยเหลือสงเคราะห์ผู้ด้อยโอกาสทั้งหลาย การช่วยเสริมสร้างทางเลือกอันหลากหลายให้แก่สังคม โดยการสนับสนุนให้กลุ่มชนต่าง ๆ สามารถปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงได้ดีขึ้นอีกทั้งยังจะนำไปสู่การช่วยพิทักษ์สิทธิ และการนำเสนอทิศทางใหม่ ๆ ในการพัฒนาสังคมในอนาคต

ทุนทางสังคมไทยอยู่ภายใต้หลักการสำคัญ 2 ประการคือ หลักตอบแทนกัน และหลักการใช้ประโยชน์ร่วมกัน (Communality)

1. หลักการตอบแทนกัน ถือว่าเป็นหลักการสร้างพันธะทางสังคมในการตอบแทนกัน เป็นกลไกการสร้างความร่วมมือเพื่อทำกิจกรรมต่าง ๆ ยกตัวอย่างเช่น การแลกเปลี่ยนแรงงานแบบลงแขก การผลัดช่วงกันสร้างบ้านให้สมาชิกในชุมชน รวมถึงการระดมแรงงานเพื่อกิจกรรมส่วนรวมของชุมชน เป็นหลักการที่เน้นความเท่าเทียม เป็นบรรทัดฐานที่ถูกผลิตซ้ำเรื่อยมาจนกลายเป็นสถาบันสำคัญในชุมชน ถือเป็นการสร้างหลักประกันความมั่นคงอีกทางหนึ่งของชีวิต

2. หลักการใช้ประโยชน์ร่วมกัน ถือเป็นทุนทางสังคมอีกรูปแบบหนึ่ง ซึ่งหมายถึง การใช้พื้นที่ส่วนรวมของชุมชนในด้านต่าง ๆ กล่าวคือ นอกจากจะเปิดโอกาสให้คนในชุมชนมาใช้ประโยชน์ร่วมกันได้แล้ว ยังแฝงในการจัดการร่วมกันของชุมชน โดยกำหนดกฎเกณฑ์ขึ้นมาเพื่อควบคุมการใช้พื้นที่อันถือเป็นของสมาชิกในชุมชน เช่น ป่าสาธารณะของชุมชน หรือการจัดการเหมืองฝาย (อานันท์ กาญจนพันธ์. 2544 : 132)

สำหรับการเลือกตั้งและระบบห้วคะแนน คือ ตัวอย่างของการใช้ประโยชน์จากทุนทางสังคมในสังคมไทย การที่ผู้มีอิทธิพลในบางพื้นที่สามารถใช้ทุนทางสังคมที่ตนไว้จากการให้ความช่วยเหลือผู้ยากไร้ หรือผู้ด้อยโอกาสอย่างต่อเนื่อง ทำให้ผู้มีอิทธิพลสามารถดึงทุนทางสังคมนั้นมาใช้เมื่อมีการเลือกตั้ง ทุนที่ตนไว้ปรากฏเป็นรูปธรรมที่ชัดเจนและสามารถเรียกคะแนนเสียงได้ดีกว่าคำสัญญาว่าจะให้ “ทุน” ในอนาคต กรณีนี้เป็นการใช้หลักเกณฑ์ต่างตอบแทนกันที่ชัดเจนตามที่อานันท์ กาญจนพันธ์ อธิบายไว้ นอกจากนี้กรณีของการลงทุนทางสังคมในการสร้างสาธารณสถาน จะเป็นการลงทุนเพื่อให้เกิดการใช้ประโยชน์ร่วมกัน และเป็นการสร้างเครือข่ายในชุมชน ผู้ที่สร้างทุนทางสังคมไว้ในอดีตสามารถชักชวนคืนได้เมื่อมีโอกาส สมาชิกของเครือข่ายจะร่วมกันตอบแทนบุญคุณด้วยความเต็มใจ (อมรา พงศาพิชญ์. 2546 : 8)

นักคิด นักวิจัย และนักวิชาการส่วนใหญ่ให้ทัศนะของทุนทางสังคมไว้อย่างกว้างขวาง โดยสามารถสรุปได้เป็น 4 ทัศนะหลัก (Woolcock. 1998 : 251-252) คือ

1. ทศนะเชิงชุมชนนิยม (Communitarian View)

ผู้สนับสนุนทศนะนี้ เห็นว่าทุนทางสังคมมีความสัมพันธ์โดยตรงกับองค์กรระดับท้องถิ่น เช่น สมาคม สโมสร และองค์กรประชาชน การวัดทุนเหล่านี้ คือการพิจารณาจากจำนวนและความหนาแน่นของกลุ่มเหล่านี้ในชุมชนหนึ่ง ๆ นั่นคือยิ่งมากยิ่งดี และจะส่งต่อการให้ความช่วยเหลือแก่คนยากจน และผู้ด้อยโอกาสในชุมชน อย่างไรก็ตาม ทศนะนี้มองข้ามผลกระทบในทางลบ กรณีที่มีการรวมกลุ่มกันทำกิจกรรมในทางที่ผิด เช่นการค้ายาเสพติด อาชญากรรม เป็นต้น

นอกจากนี้ยังมีผู้โต้แย้งว่า หลักฐานจากหลายประเทศพบว่า การรวมกลุ่มกันในลักษณะนี้ ไม่ได้เป็นหลักประกันว่าจะนำไปสู่การเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจเสมอไป เช่น ในประเทศเคนยาที่มีองค์กรชุมชนในลักษณะนี้กว่า 200,000 องค์กร แต่สมาชิกยังไม่สามารถหลุดพ้นจากความยากจนได้เนื่องจากองค์กรเหล่านี้ โดยส่วนใหญ่ไม่ได้เชื่อมโยงกับองค์กรและทรัพยากรจากภายนอกมากนัก รวมทั้งการไม่สามารถเข้าถึงอำนาจที่จะอำนวยความสะดวกให้แก่กลุ่มได้

2. ทศนะเชิงเครือข่ายนิยม (Network View)

แนวคิดนี้มองความสัมพันธ์ของคนทั้งในแนวราบ นั่นคือระหว่างคนในชุมชนเดียวกัน และในแนวตั้ง หรือความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับองค์กรอื่น ๆ ที่อยู่ภายนอกชุมชน จากการศึกษาของแกรนโนเวทเทอร์ (Granovetter) พบว่า นอกจากความสัมพันธ์ของคนในชุมชนที่มีความรู้สึกเป็นเจ้าของชุมชนและมีเป้าประสงค์ร่วมกันแล้ว ชุมชนยังต้องการปฏิสัมพันธ์กับชุมชนอื่น ๆ ที่มีความแตกต่างทางด้านศาสนา ชนชั้น ชนชาติ เพศ เศรษฐกิจและสังคมด้วย หากไม่แล้วชุมชนนั้น ๆ จะสนองประโยชน์ให้แก่คนบางกลุ่มเท่านั้น (Woolcock, 1998 : 157) ซึ่งแนวคิดดังกล่าวสอดคล้องกับผลการศึกษามากมายขึ้น ที่เห็นว่าทุนทางสังคมควรประกอบด้วย 2 รูปแบบ ได้แก่ “การยึดโยงและเชื่อมโยง” (Bonding and Bridging) มีตัวอย่างที่เป็นเครื่องพิสูจน์ทศนะในเรื่องนี้ ได้แก่ การดำเนินธุรกิจของผู้ประกอบการท้องถิ่นในประเทศที่กำลังพัฒนาต่าง ๆ ที่แรกเริ่มจำเป็นต้องพึ่งพาเพื่อนฝูงและคนภายในชุมชนในด้านต่าง ๆ เช่น เงินลงทุน ทรัพยากร และแหล่งจำหน่ายสินค้า แต่เมื่อธุรกิจขยายตัว ผู้ประกอบการจำเป็นต้องแสวงหาปัจจัยด้านการผลิตและการตลาดจากภายนอกเพิ่มเติม

นอกจากนี้ เครือข่ายทางสังคมยังช่วยตอบสนองความต้องการของคนที่มีสถานะทางเศรษฐกิจระดับต่าง ๆ ด้วย เช่น ในกลุ่มคนยากจน เครือข่ายของคนจนมีบทบาทสำคัญในการคุ้มครอง การจัดการความเสี่ยงและความสามัคคี ในขณะที่กลุ่มคนที่มีฐานะดี เครือข่ายจะช่วยส่งเสริมการทำงานในเชิงรุก เช่น การแลกเปลี่ยนข้อมูลทางด้านเทคโนโลยี และความเป็นไปได้ในตลาดโลกโดยมีเป้าหมายเพื่อเพิ่มผลผลิต กำไร และส่วนแบ่งการตลาด เป็นต้น

3. ทักษะสถาบันนิยม (Institutional View)

ผู้สนับสนุนทักษะสถาบันนิยม มีความเห็นว่าความสำเร็จของเครือข่ายชุมชนและประชาสังคมต่างเป็นผลพวงของการมีบรรยากาศทางด้านการเมือง กฎหมาย และสถาบันที่เอื้อต่อการรวมกลุ่ม และการสร้างเครือข่ายโดยชุมชน และเครือข่ายที่ถือได้ว่าเป็นการรวมกลุ่มกันอย่างไม่เป็นทางการ ไม่ได้เกิดขึ้นด้วยตัวของตัวเอง แต่จะต้องพึ่งพาปัจจัยทางด้านสถาบันที่เป็นทางการ ทั้งนี้ มีงานวิจัยหลายชิ้นที่พิสูจน์แนวคิดในเรื่องนี้ เช่น การกระจายอำนาจในประเทศบราซิล ที่เน้นความสำคัญของการมีระบบบริหารจัดการภาครัฐที่ดี เพื่อเป็นแรงผลักดันให้กิจกรรมในท้องถิ่นหรือชุมชน สามารถดำเนินไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ ในทางตรงกันข้ามการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจที่ล่าช้า เป็นผลจากสังคมหรือชุมชนที่แตกแยก และมีสถาบันทางการเมืองที่อ่อนแอหรือไม่มีระบบบริหารจัดการที่ดี

4. ทักษะการรวมพลัง (Synergy View)

นักวิชาการกลุ่มนี้ได้เสนอแนวคิดที่ผสมผสานระหว่างแนวคิดเรื่องเครือข่าย และสถาบันเข้าด้วยกัน และได้ทำการทดลองศึกษาในประเทศต่าง ๆ 5 ประเทศ (อินเดีย เม็กซิโก รัสเซีย เกาหลีใต้ บราซิล) ผลการศึกษาโดยสรุป พบว่า การพัฒนาต้องการความร่วมมืออย่างแข็งขันระหว่างภาคีการพัฒนาต่าง ๆ และความสัมพันธ์อันดีระหว่างภาครัฐ และภาคประชาสังคม ทั้งนี้เนื่องจากการดำเนินการทั้งของภาครัฐ และภาคสังคมต่างก่อให้เกิดผลกระทบต่อการพัฒนาประเทศในการบรรลุเป้าหมายร่วมกัน ในขณะเดียวกัน ภาครัฐ ภาคธุรกิจ และชุมชนเพียงฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งไม่สามารถเป็นเจ้าของทรัพยากรที่จำเป็นเพียงพอต่อการส่งเสริมการพัฒนาที่ยั่งยืน แต่ต้องการเสริมสร้างซึ่งกันและกัน (Complementarities) และการเป็นหุ้นส่วนกัน (Partnership)

หากมองในแง่ผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ ทูทางสังคม โดยตัวของมันเอง มิได้เป็นปัจจัยการผลิตโดยตรงหากแต่เป็นตัวกลางในการเข้าถึงปัจจัยการผลิต หรือทุนอื่น เช่น ข่าวดารข้อมูล ทุนมนุษย์ ทุนกายภาพ และทรัพยากรธรรมชาติ เป็นต้น ในราคาที่ถูกลงโดยผ่านความสัมพันธ์ทางสังคมหรือโครงสร้างทางสังคมนั่นเอง กล่าวโดยกว้าง ๆ แล้ว ทุนทางสังคมให้ผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจได้โดยผ่านสองช่องทาง คือ ลดต้นทุนทางธุรกรรมและลดต้นทุนการตรวจสอบ (Monitoring Cost) ถ้าเราอาศัยคำนิยามหลักทุนทางสังคมตามที่ได้นำเสนอผ่านมามีความไว้วางใจ เราก็พอจะเข้าใจได้ว่า เมื่อคนเรามาทำสัญญา ทำกิจกรรมร่วมกัน หรือทำธุรกรรมร่วมกัน มันจะเสียต้นทุนตรงส่วนนี้น้อยลง ยกตัวอย่างเช่น พ่อค้าเพชรสองคนที่มีความเชื่อถือไว้วางใจกันสามารถทำการแลกเปลี่ยนเพชรเพื่อตรวจสอบก่อนซื้อขายจริง โดยไม่ต้องมีการทำประกันภัยหรือทำสัญญาอย่างเป็นทางการ ซึ่งทำให้ไม่จำเป็นต้องเสียต้นทุนของธุรกรรมในเรื่องดังกล่าว ยิ่งไปกว่านั้น เมื่อมีการตกลงสัญญาหรือทำกิจกรรมร่วมมือกันแล้ว ต้นทุนในการกำกับดูแลให้ผู้ที่เกี่ยวข้องยึดถือและปฏิบัติตามข้อตกลงที่ให้ไว้แก่กัน ก็จะเสียต้นทุนดังกล่าวนี้ลดลง โดยเฉพาะการจัดหาคนกลางให้เข้ามาควบคุมดูแล (Coleman. 1988 : 36)

ปฏิบัติการของทุนทางสังคมที่เกิดจากปฏิสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างเครือข่าย โดยอาศัย บรรทัดฐานความไว้วางใจ ความช่วยเหลือเกื้อกูลกันเป็นสำคัญยังช่วยลดปัญหาความขัดแย้งและใช้ สันติวิธีมากขึ้น แหล่งของทุนทางสังคมดังกล่าวสะสมอยู่ภายใต้ความเป็นเพื่อนบ้าน การเป็นอาสาสมัคร รวมทั้งการมีส่วนร่วมของทุกฝ่าย การที่จะสร้างให้เกิดบรรทัดฐานที่ประกอบขึ้นเป็นทุนทางสังคม เพื่อให้แสดงปฏิบัติการต่อไปได้นั้น จำเป็นต้องชักนำให้เกิดความร่วมมือภายในกลุ่ม (เพื่อที่จะสร้าง บรรทัดฐานการช่วยเหลือไว้วางใจกัน) ดังนั้นจึงเกี่ยวข้องกับจริยปฏิบัติ คุณความดี เช่น ความซื่อสัตย์ สุจริต เพราะสิ่งเหล่านี้ธำรงไว้ซึ่งพันธะสัญญาและข้อผูกมัดภายในกลุ่ม (Fukuyama, 1999 : 66) นอกจากนี้การเปลี่ยนแปลงภายในระบบสังคม เช่น โครงสร้างทางกายภาพ และ โครงสร้างทาง สังคม จะส่งผลกระทบต่อทุนทางสังคมของท้องถิ่น และปฏิบัติการของทุนทางสังคมด้วย (Lomas, 1998 : 25)

การสรุปถึงปฏิบัติการทุนทางสังคมของพัทลุง (Putnam, 1994 : 22) ที่ว่าจำเป็นต้องอาศัย บรรทัดฐานความช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ความไว้วางใจภายในกลุ่ม หรือระหว่างเครือข่ายเป็นสำคัญ และทุนทางสังคมจะแสดงปฏิบัติการเฉพาะในกลุ่ม หมู่บ้าน ประเทศ หรือภูมิภาคที่บุคคลนั้น ๆ สังกัดอยู่เท่านั้น ผ่านการที่เขาเข้าร่วมกิจกรรมแล้วเกิดความคาดหวังว่าจะเกิดความคุ้มค่าในการ ทำเช่นนั้น ก่อให้เกิดคำถามตามมาเช่นกัน กล่าวคือ การประสานความร่วมมือ ความไว้วางใจและ การแลกเปลี่ยนที่เท่าเทียมกันนี้ สามารถเกิดขึ้นในลักษณะทั่วไป และเป็นไปอย่างกว้างขวางจน กลายเป็นบรรทัดฐานที่ถือปฏิบัติในชีวิตประจำวันได้จริงหรือไม่

ทุนทางสังคมก่อให้เกิดผลดีต่อผู้ที่เข้ามาสัมพันธ์กันในหลาย ๆ ด้าน ที่สำคัญคือการทำ ให้เกิดพลังในการต่อสู้เพื่อให้บรรลุเป้าหมาย ช่วยให้เห็นได้สร้างสรรค์และพัฒนาความสามารถ รวมทั้ง เปิดโอกาสให้คนได้ทำหรือเข้าถึงสิ่งที่ต้องการได้ ซึ่งทั้งหมดนี้อาจถือได้ว่าทุนทางสังคมมีความสำคัญ ต่อการพัฒนาคนเพื่อให้สามารถทำสิ่งต่าง ๆ ให้บรรลุเป้าหมายได้

พลังชีวิต (Vitality) คือแรงจูงใจที่ทำให้สร้างทุนทางสังคม คนใช้ “ทุนทางสังคม” เพื่อให้ บรรลุผลที่ต้องการ เช่น การเข้าถึงทรัพยากร เพื่อให้เกิดอำนาจต่อรอง เพื่อลดต้นทุนในการแลกเปลี่ยน ในแง่นี้ถือว่าเป็นการใช้ทุนทางสังคมเป็นเครื่องมือ (Instrument) คือถ้าปราศจากทุนทางสังคม คนไม่อาจบรรลุเป้าหมายที่ต้องการได้ ดังนั้นทุนทางสังคมจึงอาจเกิดขึ้นจากความต้องการจำเป็นที่จะ ดำรงชีวิต เมื่อทุนทางสังคมเกิดขึ้นแล้วอาจพัฒนาไปเป็นบรรทัดฐานของการพึ่งพาซึ่งกันและกัน บรรทัดฐานนี้กลายเป็นสิ่งที่กลุ่มมีอยู่ร่วมกัน ความมั่นใจของสมาชิกที่เชื่อว่าจะได้รับความช่วยเหลือเมื่อ ต้องการหรือความรู้สึกร่วมทุกข์ร่วมสุข คือเมื่อเห็นคนอื่นประสบปัญหา อุปสรรค วิกฤตพร้อม จะช่วยเหลือ ซึ่งในขณะเดียวกันผู้ช่วยเหลือสามารถคาดหวังได้ว่าเมื่อตัวเองประสบภาวะวิกฤตก็จะ ได้รับความช่วยเหลือด้วยเช่นกันสิ่งเหล่านี้คือพลังชีวิตที่ทำให้คนรู้สึกว่าจะสามารถจะทำสิ่งต่าง ๆ ให้ บรรลุเป้าหมายได้ (อานันท์ กาญจนพันธ์, 2544 : 135-138)

โอกาส (Opportunity) การมีสายใยทางสังคม (Socialites/ Networks) ซึ่งนับเป็นทุนทางสังคม ไม่ว่าจะเป็นเครือข่ายหรือการติดต่อเชื่อมโยงกันแบบเห็นหน้ากันทุกวัน การมาพบปะพูดคุยกันปรึกษากันเป็นครั้งคราว หรือเมื่อมีความจำเป็นจะช่วยให้บุคคลที่เข้ามาสัมพันธ์กัน สามารถสร้างกลไกในการระดมทรัพยากรที่ต้องการได้หรือทำให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกัน แต่ถ้าไม่มีใครที่มีความรู้ความสามารถที่จำเป็นสำหรับการทำกิจกรรมหรือการปฏิบัติที่จะทำให้อัตถุประสงค์ แม้ทุกคนจะพร้อมใจเข้ามาร่วมกัน แต่การเข้ามาร่วมกันไม่ก่อให้เกิดผลอะไร ดังนั้นความสามารถของสมาชิกเรื่องที่จะทำหรือดำเนินการให้อัตถุเป้าหมายจึงเป็นสิ่งที่จำเป็นและสนับสนุนให้เกิดทุนทางสังคม อย่างไรก็ตามความสามารถเหล่านี้ของบุคคลอาจไม่ปรากฏหรือไม่อาจนำมาใช้ประโยชน์ใด ๆ ได้ หากไม่มีการร่วมมือกันหรือไม่มีทุนทางสังคมเกิดขึ้น ความสามารถนี้มีทั้งความสามารถที่เป็นความเชี่ยวชาญเฉพาะ และความสามารถเสริม

ความสามารถที่เป็นความเชี่ยวชาญเฉพาะ เป็นความสามารถเฉพาะทางที่มีความสำคัญสำหรับการทำกิจกรรมให้อัตถุผลสำเร็จ คือถ้าขาดผู้มีความสามารถในด้านนี้ การเข้ามาร่วมกันของสมาชิกไม่มีความหมายหรือไม่บรรลุผล เช่น ในกรณีของการทอดผ้าก๊อดอกที่หมู่บ้านผ้าก๊อดอก ซึ่งมีบุคคลที่สำคัญมากคือ ดวงใจที่สามารถออกแบบลายผ้าก๊อดอกได้หลากหลายแบบ ความสามารถของดวงใจในการเป็นคนออกแบบ ถักตะกอก และเข้าฟืม ถือเป็นความสามารถพิเศษเฉพาะตัวค่อนข้างมาก อย่างไรก็ตามหากไม่มีการรวมกลุ่มเพื่อทำผ้าก๊อดอก ดวงใจจะไม่ได้พัฒนาความสามารถของตนเองเพราะเมื่อมีคนมาให้ดวงใจออกแบบลวดลาย ดวงใจก็ได้พัฒนาความสามารถและได้ใช้ความสามารถของตนเองอย่างเต็มที่ เช่นเดียวกันกับในชุมชนเอื้อดิน พ่อหลวงมีความรู้ความสามารถในการบริหารจัดการด้านการท่องเที่ยวเพราะเคยไปอบรมไปดูงานในเรื่องนี้ และพ่อหลวงเป็นคนที่สนใจในเรื่องนี้เป็นพิเศษได้ลงมาพยายามจัดบริการการท่องเที่ยวแบบโฮมสเตย์ในหมู่บ้าน ความเชี่ยวชาญพิเศษไม่จำเป็นการพูด การอธิบาย การติดต่อประสานงานกับองค์กรภายนอกเป็นความสามารถพิเศษของพ่อหลวงซึ่งมีส่วนสำคัญ

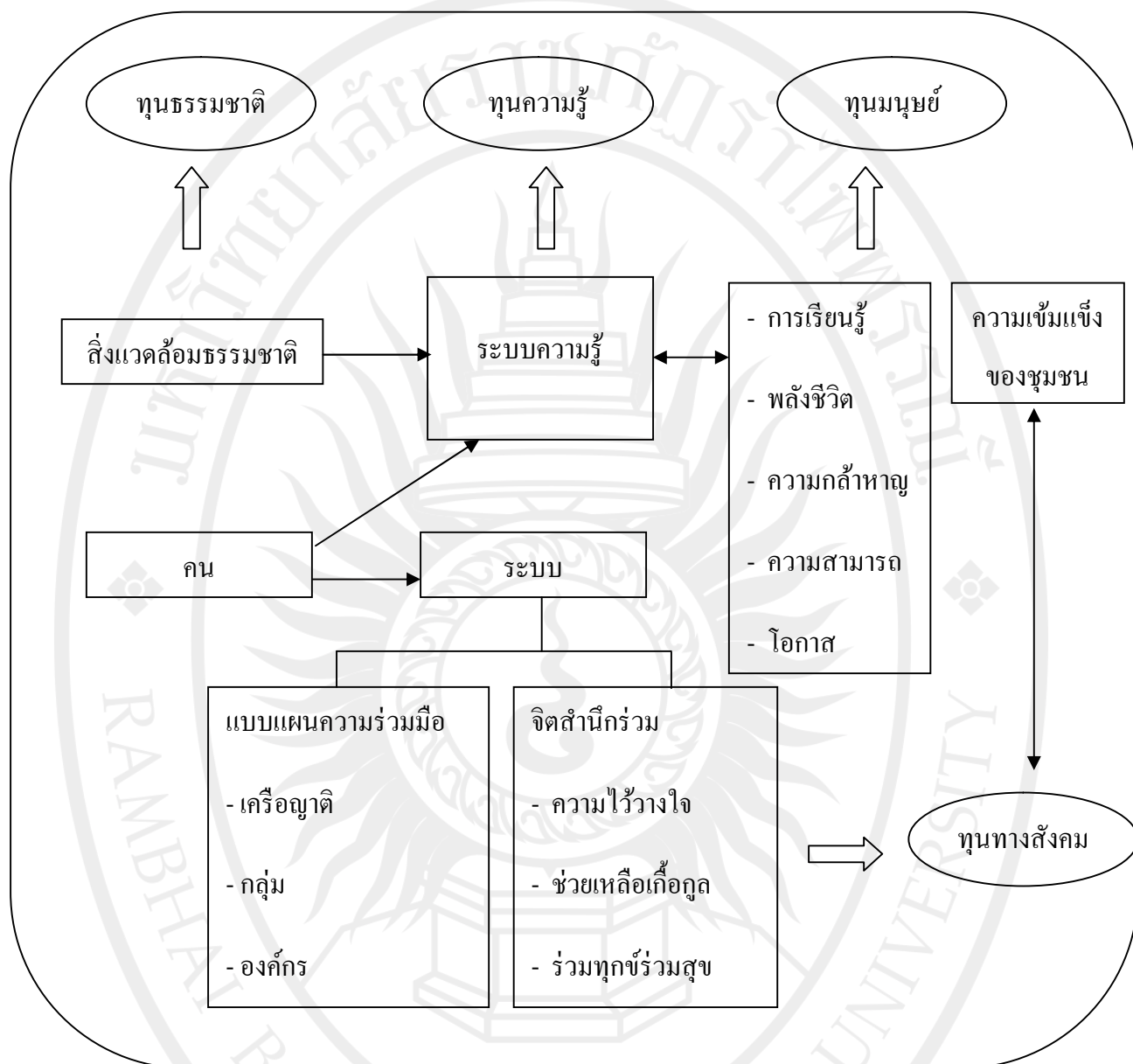
ความสามารถเสริม เป็นความสามารถของคนในชุมชนซึ่งมีอยู่มาแต่เดิม แต่หากไม่มีกิจกรรมหรือการรวมตัวเพื่อทำกิจกรรมก็ไม่สามารถนำมาใช้ประโยชน์หรือไม่มีคุณค่าแต่อย่างใด แต่เมื่อมีกิจกรรมของกลุ่มหรือองค์กรขึ้น ก็ไม่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้ กรณีของชุมชนเอื้อดิน คนในชุมชนมีประเพณีและการละเล่นหลายอย่างเช่น การเล่นดนตรีพื้นเมืองที่เรียกว่า สะล้อ ซอ ซึ่งซึ่งคนในชุมชนมีความสามารถแต่มิได้นำมาใช้ประโยชน์อะไรมากนัก นอกจากมีการเล่นเพื่อเป็นการพักผ่อนส่วนตัวหรือในยามที่ว่าง นักดนตรีพื้นเมืองเหล่านี้ได้รวมกันเป็นวงดนตรี และมาเล่นให้นักท่องเที่ยวฟังในตอนเย็นในขณะที่รับประทานอาหารเย็นและหลังอาหารเย็น เป็นการเสริมบรรยากาศการพักผ่อนหย่อนใจ และบางครั้งเป็นความสนุกสนานโดยเฉพาะเมื่อนักท่องเที่ยวมาร่วมเล่นดนตรี

ด้วย การมีวงดนตรีพื้นเมืองทำให้นักท่องเที่ยวได้มีโอกาสชื่นชมวัฒนธรรมพื้นเมือง และเพิ่มคุณภาพให้การบริการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ของชุมชน ในส่วนของวงดนตรีนักดนตรีได้มีโอกาสรวมกลุ่มกันซ้อมดนตรีเกิดความผูกพันถือเป็นการใช้เวลาว่างที่มีคุณค่า และยังมีรายได้จากการเล่นดนตรีจากนักท่องเที่ยวที่มาเป็นกลุ่ม ในปัจจุบันมีเยาวชนเริ่มให้ความสนใจกับดนตรีพื้นเมือง มีการฝึกหัดเล่นอย่างกว้างขวางในหมู่บ้าน

นอกจากวงดนตรีแล้วคนที่มีความสามารถในด้านอื่น ๆ เช่น การฟ้อน ได้มีโอกาสแสดงความสามารถทางด้านนี้ด้วย ในหมู่บ้านเมืองคินมีคณะฟ้อนซึ่งส่วนใหญ่เป็นเยาวชนผู้หญิง ซึ่งมีผู้ใหญ่ที่มีความสามารถเป็นผู้ฝึกการฟ้อน จัดเตรียมเครื่องแต่งกาย ส่วนกิจกรรมอื่น ๆ เช่น การบายศรีเป็นการนำประเพณีพื้นบ้านมาต้อนรับนักท่องเที่ยว มีคนเฒ่าคนแก่มาทำพิธีและผูกข้อมือ ทำให้นักท่องเที่ยวมีความประทับใจ ขณะเดียวกันเป็นการเปิดพื้นที่ให้กับกิจกรรม หรือความรู้ที่ได้ถูกบดบัง หรือเก็บไว้เป็นเพียงความทรงจำของคนรุ่นเก่าได้รับการรื้อฟื้น เกิดบรรยากาศที่มีชีวิตชีวาขึ้นในชุมชน

ความสามารถดังกล่าวข้างต้นอาจถือได้ว่าเป็นความสามารถของมนุษย์หรือทุนมนุษย์ แต่อีกนัยหนึ่ง ความสามารถเหล่านี้เป็นภาพสะท้อนของการที่คนมีบรรทัดฐานคือวัฒนธรรม ประเพณีร่วมกัน มีความรู้สึกว่าการเข้ามาร่วมกันทำกิจกรรมเพื่อให้บรรลุเป้าหมาย และเปิดโอกาสให้คนที่มีความรู้ความสามารถได้เข้าร่วมกิจกรรมหรือร่วมเป็นสมาชิก เกิดจิตสำนึกร่วมกันจึงถือเป็นสิ่งที่จะช่วยสร้างความเข้มแข็งให้กับทุนทางสังคม

ภาพประกอบ 2 ข้อเสนอโมเดลแสดงการเกิดขึ้นของทุนทางสังคม
 ที่มา (อานันท์ กาญจนพันธ์. 2544 : 139)

จากภาพแสดงให้เห็นกระบวนการเกิดขึ้นของทุนทางสังคมในชุมชนว่า ไม่อาจแยกออกจากทุนธรรมชาติ ทุนความรู้ หรือทุนวัฒนธรรม และทุนมนุษย์ได้ ความสัมพันธ์ของคนกับสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติทำให้คนสามารถสร้างระบบความรู้และระบบความสัมพันธ์ ที่ทำให้สามารถใช้ประโยชน์จากธรรมชาติเพื่อการดำรงชีวิต ความรู้ที่เกิดขึ้นจึงเป็นความรู้ที่เชื่อมโยงกับสภาพแวดล้อมของคน เป็นความรู้ที่คนสร้างขึ้นและสามารถปรับเปลี่ยนได้เมื่อกาลเวลาผ่านไป และสภาพแวดล้อมเปลี่ยนแปลง ระบบความรู้ชุดต่าง ๆ ที่คนในชุมชนสร้างขึ้นไม่ว่าจะเป็นระบบความรู้เกี่ยวกับการเก็บหาของป่า ระบบความรู้เกี่ยวกับการทำนา ระบบความรู้ในการทำสวนเมี่ยง ระบบความรู้ในการทอผ้า ฯลฯ จึงเป็นเสมือน “ทุนความรู้” ที่แต่ละชุมชนมีไม่เหมือนกัน เพราะเป็นระบบความรู้ที่สร้างขึ้นเพื่อสนองตอบต่อความต้องการจำเป็นของแต่ละชุมชน แต่สิ่งที่ไม่แตกต่างกันคือ ระบบความรู้เหล่านี้มีความเชื่อมโยงกับระบบความสัมพันธ์ ที่คนสร้างขึ้นอย่างยากที่จะแยกออกจากกัน ได้อย่างชัดเจนว่าอะไรเกิดขึ้นก่อน อะไรเกิดขึ้นทีหลัง แต่ทั้งสองมิตินี้มีปฏิสัมพันธ์ต่อกัน และเป็นสิ่งที่คนสามารถทำให้สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติกลายเป็น “ทุนธรรมชาติ” ที่คนสามารถพึ่งพิงเพื่อการดำรงชีวิตได้ (อานันท์ กาญจนพันธ์. 2544 : 140-141)

ระบบความสัมพันธ์ที่คนสร้างขึ้น มีลักษณะสำคัญ 2 ประการ ลักษณะแรกคือ แบบแผนความสัมพันธ์ซึ่งอาจมีทั้งที่เป็นความสัมพันธ์แบบเครือข่ายดี กลุ่ม องค์กรชุมชน สหกรณ์ เครือข่ายชุมชน ฯลฯ แต่ละแบบแผนความสัมพันธ์อาจมีลักษณะของความสัมพันธ์หลากหลายแตกต่างกันไป ความสัมพันธ์ที่จะทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็ง คือลักษณะความสัมพันธ์ที่คนมีความไว้วางใจซึ่งกันและกัน มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ร่วมทุกข์ร่วมสุขกัน การร่วมมือร่วมใจกันทำสิ่งต่าง ๆ การร่วมกันสร้างกติกา รวมทั้งการแบ่งปันอย่างเป็นธรรม สิ่งเหล่านี้อาจเรียกรวมกันว่าเป็นจิตสำนึกร่วมของคนในชุมชน ซึ่งถือเป็นทุนทางสังคมที่สำคัญ

ทั้งระบบความรู้และระบบความสัมพันธ์ที่คนสร้างขึ้นดังกล่าวข้างต้นนับได้ว่า เป็นทุนความรู้และทุนทางสังคมของชุมชน เพราะเป็นสิ่งที่ทำให้คนและชุมชนดำรงอยู่ได้ คนมีการสร้างสรรค์ผลิตผลและสิ่งต่าง ๆ ที่เป็นประโยชน์ มีคุณค่าทางจิตใจและทางร่างกายทำให้คนที่มีความสามารถในการเรียนรู้ มีพลังชีวิต มีความกล้าหาญ มีความสามารถ และทำให้คนมีโอกาสที่จะเลือกทำสิ่งต่าง ๆ ทั้งหมดนี้คือการสร้างคนที่มีคุณค่าหรือเป็นการสร้าง “ทุนมนุษย์” นั่นเอง

ดังนั้นในการมองถึงเงื่อนไขและกระบวนการสร้างความเข้มแข็งของชุมชน จำเป็นจะต้องให้ความสำคัญกับกระบวนการสร้างทุนชุมชนทั้งที่เป็นทุนธรรมชาติ ทุนความรู้ ทุนทางสังคม และทุนมนุษย์แต่ละมิติของทุนชุมชนเป็นสิ่งที่คนในชุมชนสามารถสร้างสรรค์ขึ้นมาได้ หากคนในชุมชนสามารถสืบสานทุนเหล่านี้ ครั้งหนึ่งถูกสร้างขึ้นจากการที่ได้ดำรงชีวิตอยู่กับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

การหลั่งไหลเข้าไปของความรู้ กฎเกณฑ์กติกาที่คนไม่ได้มีส่วนร่วมในการสร้าง หรือระบบความสัมพันธ์ที่มีได้อยู่บนฐานของความเสมอภาค มีส่วนสำคัญต่อการชะงักงันของกระบวนการ สะสมทุนของชุมชน การจะสร้างทุนให้กับชุมชนจึงต้องเปิดโอกาสให้ชุมชนสามารถเป็นผู้กำหนดกฎเกณฑ์กติกาต่าง ๆ ที่จะทำให้ชุมชนได้รับประโยชน์จากกฎเกณฑ์กติกา รวมทั้งช่วยให้ชุมชนสามารถจัดระบบความสัมพันธ์ที่สามารถกระจายผลได้ต่าง ๆ สู่สมาชิกอย่างเสมอภาค จะทำให้คนในชุมชนมีพลังชีวิต มีการเรียนรู้ มีความกล้าหาญ และมีความสามารถที่จะฟันฝ่าอุปสรรคต่าง ๆ ให้บรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้ ซึ่งทั้งหมดนี้จะทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็งอย่างแท้จริง

แนวคิดเกี่ยวกับสถาบันการเงินชุมชน

สุวิทย์ คุณกิตติ (2548 : 25) ได้ให้ความหมายของสถาบันการเงินชุมชน หมายถึงสถาบันการเงินของชุมชนที่จัดตั้งขึ้น โดยกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง เพื่อให้บริการทางการเงินที่สามารถตอบสนองความต้องการแก่ประชาชนในชุมชน ซึ่งขาดโอกาสในการเข้าถึงและใช้บริการทางการเงินของสถาบันการเงินทั่วไป ตามวัตถุประสงค์หลักเกณฑ์มาตรฐานและรูปแบบ ซึ่งทางคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติกำหนดไว้ โดยมีแนวความคิดจากเงินทุนที่ได้จากสมาชิก ได้แก่ เงินรับฝากเงินหุ้นหรือเงินสนับสนุนจากภาครัฐ รวมไปถึงเงินกู้ยืมจากแหล่งอื่นนำมารวมกันตั้งสถาบันการเงินชุมชน แล้วบริหารจัดการเงินทุนเหล่านั้นให้เกิดผลกำไร นำผลกำไรที่ได้มาพัฒนาสถาบันการเงิน จัดสรรสวัสดิการให้แก่ชุมชน และแบ่งปันผลประโยชน์คืนให้แก่สมาชิก ในส่วนของวัตถุประสงค์ได้กำหนดวัตถุประสงค์ของการจัดตั้งสถาบันการเงินชุมชน เพื่อเป็นแหล่งเก็บออมที่มีความมั่นคงปลอดภัย และมีผลตอบแทนที่เหมาะสมให้เป็นแหล่งเงินทุนเพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจและบรรเทาความเดือดร้อน ทั้งในระดับบุคคลครัวเรือนและชุมชน โดยให้มีการเสริมสร้างสวัสดิการและสวัสดิภาพของชุมชนควบคู่กันกับการเสริมสร้างระเบียบวินัยทางการเงิน มีการให้คำแนะนำปรึกษาด้านการเงินแก่ชุมชน และให้เป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ร่วมกันในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของชุมชน เรื่องรูปแบบของสถาบันการเงินชุมชนได้ถูกกำหนดไว้ 4 รูปแบบด้วยกันคือ

รูปแบบที่ 1 สถาบันการเงินชุมชนที่จัดตั้งขึ้น โดยเป็นกิจกรรมส่วนหนึ่งของกองทุนหมู่บ้านหรือกองทุนชุมชนเมือง

รูปแบบที่ 2 สถาบันการเงินชุมชนที่เกิดจากกองทุนหมู่บ้านหรือกองทุนชุมชนเมืองหลายกองทุนร่วมกันจัดตั้ง

รูปแบบที่ 3 สถาบันการเงินชุมชนที่เกิดจากการยุบรวมกองทุนหมู่บ้านหรือกองทุนชุมชนเมืองเข้าด้วยกัน

รูปแบบที่ 4 สถาบันการเงินชุมชนที่เกิดขึ้น โดยหมู่บ้านร่วมกับกลุ่มการเงินชุมชนและกองทุนหมู่บ้านร่วมกันจัดตั้งขึ้น

ขวัญใจ รุจิเรข และอรัญญา คัมภีรานนท์ (2549 : 28) กล่าวว่า หลังจากที่รัฐบาลได้ดำเนินงานกองทุนหมู่บ้านไปแล้วได้เกิดนโยบายที่จะให้ธนาคารของรัฐเข้าไปดูแลต่อยอดกองทุนหมู่บ้านเพื่อสร้างความยั่งยืนด้านระบบการเงินและความเข้มแข็งให้แก่ชุมชน โดยการยกระดับกองทุนหมู่บ้านเป็นสถาบันการเงินชุมชน (ธนาคารชุมชน) เพื่อเป็นแหล่งเงินทุนที่เข้าใจความต้องการของชาวบ้านอย่างแท้จริง เพราะเมื่อเป็นธนาคารชุมชนจะได้รับฝากเงิน และการให้กู้เงินจากเดิมที่กองทุนหมู่บ้านทำได้เฉพาะการปล่อยเงินให้กู้เพียงอย่างเดียวเท่านั้นนับว่ายังไม่ครบวงจร เมื่อเป็นสถาบันการเงินชุมชนแล้ว ต้องมีการพัฒนารูปแบบการจัดการนำระบบธนาคารเข้ามาบริการจัดการ สถาบันการเงินชุมชนจะทำหน้าที่เป็นแขนขาให้แก่ธนาคารของรัฐ แทนที่จะเปิดสาขาในท้องถิ่นธนาคารของรัฐสามารถให้เงินกู้ผ่านไปยังสถาบันการเงินชุมชน และสถาบันการเงินชุมชนไปให้กู้ต่อให้แก่ชาวบ้าน นอกจากนี้สถาบันการเงินชุมชนยังมีการให้บริการต่าง ๆ เพื่อเพิ่มรายได้คือค่าธรรมเนียมต่าง ๆ เช่น รับชำระค่าน้ำประปา ค่าไฟฟ้า ค่าโทรศัพท์ เป็นต้น ถือว่าเป็นการสร้างบริการสำหรับชุมชน มีการสร้างงาน และสร้างรายได้ให้แก่ชุมชนอีกด้วย

รัฐบาลได้แถลงนโยบายต่อรัฐสภาเมื่อวันที่ 23 มีนาคม พ.ศ. 2548ว่าจะพัฒนาระบบการเงินที่สนับสนุนเศรษฐกิจฐานรากจากกองทุนหมู่บ้าน ที่มีความพร้อมสู่ธนาคารหมู่บ้านที่ให้โอกาสประชาชนเข้าถึงแหล่งเงินทุนอย่างยั่งยืน (คู่มือสำนักงานกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ) สถาบันการเงินชุมชน หมายถึงสถาบันการเงินของชุมชนที่จัดตั้งขึ้นโดยกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง เพื่อให้บริการทางการเงินที่สามารถตอบสนองความต้องการแก่ประชาชนในชุมชน ซึ่งขาดโอกาสในการเข้าถึงและใช้บริการทางการเงินของสถาบันการเงินทั่วไปตามวัตถุประสงค์ หลักเกณฑ์มาตรฐานและรูปแบบ (คณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ, 2548 : 12-15) ดังนี้

1. วัตถุประสงค์

- 1.1 แหล่งเก็บออมเงินที่มีความมั่นคงปลอดภัยและมีผลตอบแทนที่เหมาะสม
- 1.2 แหล่งเงินทุนเพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจและบรรเทาความเดือดร้อนทั้งในระดับบุคคลครัวเรือนและชุมชน
- 1.3 เสริมสร้างสวัสดิการและสวัสดิภาพของชุมชน
- 1.4 เสริมสร้างวินัยทางการเงินและให้คำปรึกษาทางการเงินแก่ชุมชน
- 1.5 เป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ร่วมกันในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของชุมชน

2. รูปแบบ

เป็นกิจกรรมส่วนหนึ่งของกองทุนหมู่บ้านหรือกองทุนชุมชนเมืองหลายกองทุนร่วมกันจัดตั้งขึ้น เกิดจากการยุบรวมกองทุนหมู่บ้านหรือกองทุนชุมชนเมืองเข้าด้วยกัน หมู่บ้านร่วมกับกลุ่มการเงินในชุมชนและกองทุนหมู่บ้านร่วมกันจัดตั้ง

3. กิจกรรม

3.1 ส่งเสริมการออมเงินของชุมชนทั้งสมาชิกและประชาชน

3.2 รับฝากเงินจากสมาชิกและประชาชน

3.3 ให้สินเชื่อแก่สมาชิกและประชาชนหรือองค์กรการเงินอื่น

3.4 กู้ยืมเงินจากแหล่งเงินทุนอื่นตามที่คณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองกำหนด

3.5 ให้บริการธุรกรรมทางการเงินและธุรกรรมอื่น ๆ ที่อำนวยความสะดวกและตอบสนองความต้องการให้แก่สมาชิกและประชาชน

3.6 จัดสวัสดิการและสวัสดิภาพแก่สมาชิกและชุมชน

3.7 จัดสรรรายได้เพื่อดำเนินการให้บริการและพัฒนาศักยภาพ

4. กระบวนการและขั้นตอนการพัฒนา

ขั้นตอนที่ 1 เครื่องข่ายระดับอำเภอและระดับตำบลจะร่วมกันค้นหา (Scan) กองทุนที่มีความประสงค์จะยกระดับเป็นสถาบันการเงินชุมชนเข้าสู่กระบวนการคัดเลือก จากนั้นเครือข่ายระดับอำเภอดำเนินการคัดเลือก (Screen) กองทุนที่มีความประสงค์โดยใช้กำหนดมาตรฐานและคุณสมบัติเป็นเครื่องมือในการคัดเลือก และกำหนดว่ากองทุนใดผ่านการคัดเลือกกองทุนใดไม่ผ่านการคัดเลือก (กองทุนที่ไม่ผ่านการคัดเลือกเครือข่ายระดับอำเภอดำเนินการพัฒนาเบื้องต้นต่อไป)

ขั้นตอนที่ 2 กองทุนที่ผ่านในการคัดเลือกจะเข้าสู่กระบวนการพัฒนาโดยการฝึกอบรมให้มีความรู้ความสามารถในการดำเนินกิจกรรมสถาบันการเงินชุมชน เมื่อผ่านการฝึกอบรมจะทำการฝึกปฏิบัติโดยให้ทดลองใช้โปรแกรมธนาคาร ผู้ฝึกอบรมจะเป็นผู้ประเมินว่าผ่านการฝึกอบรมหรือไม่ หากยังไม่สามารถใช้โปรแกรมได้จะทำการพัฒนาโดยการฝึกอบรมซ้ำ

ขั้นตอนที่ 3 ผู้ที่ผ่านการฝึกอบรมและการทดลองปฏิบัติใช้แล้ว จะต้องไปปฏิบัติจริงและเรียนรู้เพิ่มเติมจนได้ระยะเวลาหนึ่ง สำนักงานกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติและอนุกรรมการสนับสนุนระดับจังหวัด จะทำการประเมินโดยใช้เกณฑ์มาตรฐานสถาบันการเงินชุมชนเป็นเครื่องมือการประเมินและออกหนังสือรับรองมาตรฐานสถาบันการเงินชุมชน กรณีที่ไม่ผ่านการประเมินจะส่งให้เครือข่ายระดับจังหวัดและอำเภอวางแผนการพัฒนาเพื่อแก้ไขข้อบกพร่องและส่งให้สหป. และอนุกรรมการสนับสนุนระดับจังหวัดประเมิน ถ้ายังไม่ผ่านจะส่งกลับไปให้เครือข่ายระดับตำบล อำเภอ ดำเนินการพัฒนาและคัดเลือกเข้าสู่ระบบการพัฒนาต่อไป

มาตรฐานและคุณสมบัติของกองทุนที่จะพัฒนาเข้าสู่มาตรฐานสถาบันการเงินชุมชนประกอบด้วย (คณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ. 2548 : 16-17)

1. สถานภาพของสถาบันการเงินชุมชน เป็นกองทุนหมู่บ้านหรือกองทุนชุมชนเมือง ซึ่งจดทะเบียนนิติบุคคลตามพระราชบัญญัติกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ พ.ศ. 2547

2. ปัจจัยความสัมพันธ์ภายใน

2.1 สมาชิก มีส่วนร่วมในการถือหุ้นและการออมอย่างสม่ำเสมอ เข้าร่วมเวทีการเรียนรู้การประชุมหรือประชาคมมีความเข้าใจและให้การสนับสนุนกองทุน

2.2 กรรมการ คณะกรรมการสามารถบริหารจัดการกองทุนได้ดี โปร่งใสเป็นไปตามวัตถุประสงค์และมติของที่ประชุมสมาชิกกองทุน คณะกรรมการมีความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับบทบาท ภารกิจของสถาบันการเงินชุมชน และบริหารจัดการสถาบันการเงินชุมชน มีโครงสร้างการบริหาร และกำหนดหน้าที่ความรับผิดชอบเป็นลายลักษณ์อักษร และปฏิบัติหรือดำเนินการตามที่กำหนดไว้ กรรมการ และคณะกรรมการไม่เคยถูกฟ้องร้องดำเนินคดี และถูกศาลพิพากษาว่ามีความผิด

2.3 ระเบียบ มีระเบียบข้อบังคับเป็นลายลักษณ์อักษรชัดเจน ในการดำเนินงานกองทุน มีระบบการตรวจสอบและการควบคุมการดำเนินงานและการบริหารงานกองทุน มีกิจกรรมระดมเงินออมและการให้กู้ มีความสม่ำเสมอในการให้บริการ มีการจัดสวัสดิการและสวัสดิภาพแก่สมาชิกและชุมชน มีการจัดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาอาชีพและการตลาดให้สมาชิก มีการจัดทำงบการเงินได้ถูกต้องและเป็นปัจจุบัน มีความสามารถในการหารายได้และทำกำไร มีหนี้ค้างชำระเกิน 3 เดือน ต่ำกว่าร้อยละ 2 ของเงินให้กู้ยืม มีเงินสำรองไม่ต่ำกว่าร้อยละ 5 ของวงเงินกู้ยืมแก่สมาชิกและเงินกู้จากแหล่งเงินทุนภายนอก

3. ปัจจัยและความสัมพันธ์ภายนอกได้รับการยอมรับจากภาคีพัฒนาอาชีพ พัฒนาชุมชน การศึกษานอกโรงเรียน ธนาคารกรุงไทย / ออมสิน / ธ.ก.ส. และจากกองทุนหมู่บ้านอื่น ๆ เคยหรือได้รับการสนับสนุนงบประมาณการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ จากหน่วยงานราชการองค์กรเอกชนและอื่น ๆ ได้รับการสนับสนุนจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

4. โครงสร้างพื้นฐาน มีสถานที่เป็นสำนักงานที่สะดวกแก่การใช้บริการ มีคู่สายโทรศัพท์เพื่อการสื่อสารและเชื่อมโยงระบบฐานข้อมูลสารสนเทศ มีคอมพิวเตอร์และอุปกรณ์ใช้ในการปฏิบัติงานอันได้แก่

4.1 ความรู้สถาบันการเงินชุมชนที่จำเป็น

4.2 ประมวลองค์ความรู้ที่มีอยู่

4.3 วิเคราะห์ปัญหาและจุดอ่อนของกองทุน

4.4 ความคาดหวังการเป็นสถาบันการเงินชุมชน

4.5 สร้างตามรูปแบบสถาบันการเงินชุมชนที่เหมาะสมกับกองทุน

4.6 เรียนรู้กิจกรรมการบริหารจัดการและการปฏิบัติด้วยระบบสารสนเทศ

4.7 มีระบบการควบคุมตรวจสอบและประเมินผลการบริหารจัดการ

การพัฒนากองทุนสู่มาตรฐานสถาบันการเงินชุมชน เรื่องการบริหารจัดการการเงินชุมชน ประกอบด้วย

1. การวางแผนด้านการเงินและระบบการดำเนินการ
2. การบริหารการเงินและบัญชีและระบบการเงินฐานราก
3. การบริหารจัดการเพื่อลดความเสี่ยง
4. การควบคุมและการตรวจสอบ

การจัดระบบสารสนเทศเพื่อการบริหารสถาบันการเงิน เรื่องการบริหารกองทุนแบบอัตโนมัติ ประกอบด้วย

1. การบันทึกรายการสมาชิกหรือลูกค้า
2. บริหารระบบบัญชี
3. บริหารระบบเงินกู้ สัญญา กำหนดดอกเบี้ย
4. บริหารระบบเงินฝากกำหนดดอกเบี้ย
5. บริหารระบบเงินหุ้นกำหนดการปันผล
6. ระบบรายงาน

การพัฒนาสู่ผลลัพธ์ของสถาบันการเงินชุมชน ประกอบด้วย

1. ความสามารถในการพึ่งพาตนเองอย่างยั่งยืน
2. ความหลากหลายของบริการทางการเงินแก่ชุมชน
3. การขยายโอกาสการเข้าถึงและให้บริการทางการเงินแก่คนจน
4. ความพึงพอใจของสมาชิกและผู้ใช้บริการ

รังสรรค์ ปิติปัญญา (2543 : 36) ได้แบ่งธุรกิจชุมชนด้านการเงินหรือองค์กรทางการเงินชุมชนออกเป็น 4 ประเภทใหญ่ ๆ ด้วยกัน คือ

1. กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตอยู่ภายใต้การส่งเสริมของกรมการพัฒนาชุมชน
2. ธนาคารหมู่บ้านอยู่ภายใต้การส่งเสริมของสมาคมักพัฒนาหมู่บ้าน มูลนิธิเผยแพร่ชีวิตประเสริฐและองค์กรอื่น ๆ
3. เครดิตยูเนียนอยู่ภายใต้การส่งเสริมของชุมนุมสหกรณ์เครดิตยูเนียนแห่งประเทศไทย
4. กลุ่มอื่น ๆ เช่น กลุ่มออมทรัพย์แบบพัฒนาครบวงจรชีวิต กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์

แม้ว่าจะใช้ชื่อแตกต่างกันและข้อปลีกย่อยบางประการที่แตกต่างกัน คือการออม การให้กู้ การจัดสรรสวัสดิการให้แก่สมาชิก การบริหารสถานภาพทางกฎหมาย แต่โดยทั่วไปแล้วมีวัตถุประสงค์ หลักการ

และวิธีการดำเนินกิจการที่คล้ายกันคือใช้กิจกรรมการออมเป็นกุศโลบายในการพัฒนาคนและสังคมให้ดีขึ้น โดยยึดหลักคุณธรรมพื้นฐานที่ว่าด้วยความซื่อสัตย์ ความเสียสละ ความรับผิดชอบ ความเห็นใจ และการไว้วางใจกัน ซึ่งก่อให้เกิดสันติสุขขึ้นในชุมชนและสังคมโดยรวม เงินที่ได้จากการออมจะถูกบริหารเพื่อให้ความช่วยเหลือแก่เพื่อนสมาชิกที่เดือดร้อน ในรูปของเงินกู้ยืมผลตอบแทนที่ได้จากการให้กู้ยืมจะถูกนำมาจัดสรรไปใช้ในกิจกรรมต่าง ๆ รวมทั้งการจัดให้บริการด้านอื่น ๆ ที่จำเป็นและสร้างความมั่นคงแก่ชีวิต และทรัพย์สินของสมาชิกและสังคม เช่น สวัสดิการประเภทต่าง ๆ กิจกรรมอนุรักษ์ส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นและสิ่งแวดล้อม เป็นต้น

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการสำรวจองค์ความรู้ทางด้านผลการศึกษาที่ตรงหรือใกล้เคียงกับหัวข้อในการวิจัยพบว่า มีเอกสารงานวิจัย ดังนี้

กนกรัตน์ กิตติวิวัฒน์ (2543) ได้ศึกษาเรื่อง การจัดการทุนทางสังคมในชุมชนเมือง ศึกษากรณีเครือข่ายกลุ่มออมทรัพย์บางซื่อพัฒนา พบว่า การมีเครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคมที่สมาชิกมีความสัมพันธ์เชิงซ้อนต่อกันนั้น นับเป็นต้นทุนทางสังคมที่สำคัญของชาวชุมชนเมือง โดยผ่านการตอบแทนและการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ ตลอดจนทั้งกระบวนการเกื้อกูลกันและกันด้วยความสัมพันธ์ เช่นนี้ทำให้พวกเขาใช้ชีวิตอยู่รอดได้ในสภาวะที่ฝืดเคือง นอกจากนี้การมีค่านิยมร่วมกันในเรื่องการมีเครดิตที่ดีหรือการเป็นผู้นำเชื่อถือนั้น มีส่วนอย่างสำคัญในการเกื้อหนุนกองทุนสวัสดิการในชุมชน สำหรับการศึกษากระบวนการทำงานระดับองค์กรเครือข่าย พบว่า วิธีการดังกล่าวไม่ได้ทำให้เกิดเฉพาะผลด้านบวกในความหมายของการเพิ่มทุนทางสังคม หรือทำให้ชาวบ้านมีความสัมพันธ์ที่แนบแน่นขึ้นเท่านั้น หากแต่การเกิดกระบวนการเรียนรู้จากการทำงานร่วมกัน อาจเกิดผลด้านลบต่อองค์กรหรือต่อความสัมพันธ์ของสมาชิกได้เช่นเดียวกัน ไม่ว่าจะเป็นการแบ่งกลุ่มพวกพ้องหรือความหวาดระแวงระหว่างสมาชิก ซึ่งลักษณะดังกล่าวถือเป็นข้อจำกัดในการพัฒนากลุ่มที่จะต้องให้ความสำคัญอย่างมาก เนื่องจากมีผลอย่างสำคัญในการพัฒนาองค์กรชาวบ้านให้เติบโตและเข้มแข็งต่อไป

กวิพัฒน์ สุขแจ่ม (2547) ศึกษาเรื่อง ทุนทางสังคมกับการแก้ไขปัญหาเสพติด : กรณีศึกษาบ้านคลองจระเข้ น้อย ตำบลเกาะไร่ อำเภอบ้านโพธิ์ จังหวัดฉะเชิงเทรา ผลการศึกษา พบว่า ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติทำให้ชุมชนมีทุนสิ่งแวดล้อมทุนมนุษย์และทุนทางวัฒนธรรมที่สามารถตอบสนองความต้องการของคนในชุมชนได้อย่างพอเพียง เป็นผลทำให้คนสามารถอยู่ร่วมกันและอยู่ร่วมกับสภาพแวดล้อมได้อย่างปกติสุข มีความเอื้ออาทรและช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ซึ่งความสัมพันธ์ที่ดีนี้ได้นำมาซึ่งการสั่งสมของทุนทางสังคมในชุมชน ผลการศึกษารูปบทเรียนได้ว่า ทุนทางสังคมเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้การแก้ไขปัญหาเสพติดประสบผลสำเร็จ กระบวนการทุนทางสังคมก่อให้เกิด

พลังที่นำไปสู่การแก้ไขปัญหาของชุมชน โดยอาศัยปัจจัยภายในต่าง ๆ อาทิ ความเข้มแข็งของผู้นำ ค่านิยมที่ค้ำจุนของคนในชุมชน และการประสานกับหน่วยงานภายนอกเข้ามาร่วมเพื่อก่อให้เกิดเป็นพลังทางสังคมในการขับเคลื่อนชุมชน สามารถดำเนินการแก้ไขปัญหาเสพติดได้อย่างมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น ปัจจัยภายในที่สำคัญประการหนึ่งได้แก่ ผู้นำธรรมชาติซึ่งทำหน้าที่เป็นกลไกที่สามารถดูแลชุมชนอย่างใกล้ชิดและต่อเนื่อง รวมทั้งเป็นแกนนำที่ก่อให้เกิดการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน ในการแก้ไขปัญหาเสพติดให้เกิดความยั่งยืนได้ ส่วนปัจจัยภายนอกที่สำคัญคือวิทยากร

เกษมวัฒน์ เปรมกมล (2548) ศึกษาเรื่อง พัฒนาการของการเผยแพร่ศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิกในจังหวัดจันทบุรี โดยได้ศึกษาความเป็นมา การดำเนินงาน และอุปสรรคของการเผยแพร่ศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิกในจังหวัดจันทบุรี สถานการณ์เมื่อจันทบุรีถูกฝรั่งเศสยึดครองระหว่าง พ.ศ. 2436-2447 การคุกคามผู้นับถือศาสนาคริสต์ในประเทศไทย ซึ่งรวมทั้งจันทบุรีระหว่าง พ.ศ. 2483-2488 ความเจริญก้าวหน้าของเขตปกครองแขวงจันทบุรีที่มีคณะนักบวชหญิงชายร่วมงานแพร่ธรรม ซึ่งในปัจจุบันได้นำแผนแม่บททิศทางงานอภิบาลมาแก้ปัญหาการบริหารและการปกครอง ทำให้คริสตชนมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหของชุมชน

ไกรวุฒิ วัฒนสิน (2549) ศึกษาเรื่อง ทูตทางสังคมกับการป้องกันอาชญากรรม ผลการศึกษาพบว่า กระบวนการทูตทางสังคมเป็นความสัมพันธ์ของสมาชิกในชุมชน ที่มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน บนฐานของทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ เอื้ออำนวยให้เกิดวิถีการผลิตที่พึ่งตนเอง และบนฐานของชุมชนที่มีประวัติความเป็นมา มีความคิดความเชื่อร่วมกันบนหลักการของพุทธศาสนา และมีภูมิปัญญาในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ทำให้ชุมชนมีความเป็นปึกแผ่น มีพลังในการจัดการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ได้ด้วยตัวเอง และเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงไปสู่ระบบเศรษฐกิจที่ชุมชนต้องพึ่งพิงภายนอก ความเจริญที่เข้ามาทำให้ชุมชนพึ่งพาตนเองน้อยลง รวมทั้งลดการพึ่งพิงภูมิปัญญาของตนเอง ทำให้ทูตทางสังคมที่มีอยู่บางส่วนจางหายไป จนเมื่อประสบปัญหาเศรษฐกิจปัญหาสังคมที่เป็นผลกระทบจากระบบเศรษฐกิจแบบใหม่ ได้มีแกนนำกระตุ้นปลุกจิตสำนึกการร่วมมือแก้ไขปัญห่าพื้นฟูทูตทางสังคมขึ้นมาใหม่ ทำให้เกิดระบบคิดและแนวทางการปฏิบัติในชุมชนที่เพียงพออยู่ร่วมกันบนพื้นฐานของความเกื้อกูลร่วมมือร่วมใจกัน พึ่งพาอาศัยกัน ความสำเร็จของชุมชนน่าบ่งในการแก้ไขปัญหาเสพติดเป็นผลมาจากองค์ประกอบภายในชุมชนผู้นำ ที่มีความรู้ความสามารถและความเสียสละ ความเป็นเครือญาติของคนในชุมชนและขยายผลสู่การแก้ไขปัญหาอื่นในชุมชน เช่นเดียวกับชุมชนไม้เรียงซึ่งเป็นต้นแบบของชุมชนแห่งการเรียนรู้แผนชุมชน ที่ได้มีการสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันในการแก้ไขปัญหาผลผลิตทางการเกษตรในชุมชน และต่อมาได้พัฒนารูปแบบไปสู่กิจกรรมอื่น ๆ ขณะที่ชุมชนบางเจ้าฉ่าอาศัยภูมิปัญญาในการจักสานเป็นจุดยึดโยง ไปสู่การรวมกลุ่มเป็นธุรกิจชุมชน ความสำเร็จดังกล่าวในการแก้ไขปัญหาชุมชน นอกจากเกิดจาก

องค์ประกอบภายในชุมชนข้างต้นยังอาศัยการสนับสนุนจากองค์ประกอบภายนอก เช่น เจ้าหน้าที่ตำรวจเจ้าหน้าที่อื่นของรัฐ ทั้งในรูปการเสียดละมั่งมั่นในการทำงานตามหน้าที่ให้ความรู้ และการสนับสนุนงบประมาณ ได้ถูกแปลงเป็นทุนทางสังคมอันเป็นพลังที่สำคัญ ให้เกิดระบบคิดให้สมาชิกในชุมชนมีความเอื้ออาทรต่อกัน เห็นอกเห็นใจกัน ไม่เอาไรดเอาเปรียบกัน เป็นวิถีชีวิตของชุมชนที่มีความร่วมมือร่วมใจปฏิบัติและเคารพปฏิบัติตามบรรทัดฐานของชุมชน ส่งผลกระทบในการลดเงื่อนไขในการเกิดองค์ประกอบของอาชญากรรม ไม่ว่าจะเป็นผู้กระทำผิดเหยื่อและโอกาสในการกระทำผิดในชุมชน ทำให้ชุมชนมีความสงบสุขต่อไป

เกียว อุคลี (2539) ศึกษาเรื่อง การเผยแพร่ศาสนาคริสต์กับการตอบสนองของชาวพื้นเมืองในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ระหว่าง ค.ศ. 1511-1990 ผลการวิจัย พบว่า การเข้ามาของศาสนาคริสต์ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นั้น เริ่มตั้งแต่โปรตุเกสเข้ายึดครองมะละกา ใน ค.ศ. 1511 จากนั้นการเผยแพร่ศาสนาคริสต์ก็มีมาตลอดจนถึงปัจจุบัน รวมเป็นเวลาประมาณ 480 ปี แบ่งได้เป็น 3 ช่วงเวลา คือ ระยะเวลาที่ตั้งแต่ ค.ศ. 1511 ถึงต้นศตวรรษที่ 19 ช่วงเวลานี้เป็นการพึ่งพาอำนาจตะวันตก เช่น อำนาจทางการค้า ช่วงนี้ศาสนาคริสต์กับการเมืองแยกกันไม่ออกในสายตาของมิสชันนารีและชาวพื้นเมือง ระยะเวลาที่สองของการเผยแพร่ศาสนาคริสต์เริ่มตั้งแต่ปลายศตวรรษที่ 19 วิธีการเผยแพร่ศาสนาคริสต์ในช่วงนี้ คือ การปลูกฝังอารยธรรมตะวันตกในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เช่น การสร้างโรงเรียน โรงพยาบาล งานสังคมสงเคราะห์ ซึ่งชาวพื้นเมืองยอมรับอารยธรรมตะวันตก แต่ปฏิเสธศาสนาคริสต์ ระยะเวลาที่สามเริ่มตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่สอง มิสชันนารีไม่ช่วยสร้างให้เป็นศาสนาคริสต์แบบชาวพื้นเมือง แต่กลับปลูกฝังความเป็นตะวันตกไว้ ดังนั้นชาวพื้นเมืองจึงเห็นว่าศาสนาคริสต์เป็นตัวแทนของศาสนาตะวันตก

จตุเทพ ยาสมุทร (2543) ได้ศึกษา ทุนทางสังคมและแบบแผนการมีส่วนร่วมทางการเมืองของภาคประชาชนในประเทศไทย พบว่า ทุนทางสังคมในชุมชนแม่ทา มีอยู่หลายประเภททั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม ทุนที่เป็นรูปธรรมได้แก่ 1) ทุนที่เป็นธรรมชาติ คือดินน้ำและป่าไม้ ซึ่งก่อให้เกิดความอุดมสมบูรณ์เป็นแหล่งต้นน้ำมีดินที่อุดมสมบูรณ์ด้วยแร่ธาตุต่าง ๆ 2) ทุนที่เป็นทรัพยากรมนุษย์ ได้แก่ ผู้นำของชุมชนทั้งที่เป็นทางการและผู้นำตามธรรมชาติหรือที่เรียกว่าปราชญ์ของชาวบ้าน และชาวบ้าน ผู้เป็นสมาชิกของกลุ่มกิจกรรมต่าง ๆ 3) ทุนด้านการเงิน ได้แก่ การระดมทุนในชุมชนเพื่อร่วมกันจัดตั้งกลุ่มกิจกรรมต่าง ๆ เช่น กลุ่มออมทรัพย์ทำให้เกิดการหมุนเวียนของกระแสเงิน ช่วยสร้างเศรษฐกิจของชุมชนได้ดีขึ้น ทุนที่เป็นนามธรรม ได้แก่ 1) วัฒนธรรมประเพณี ความเชื่อระบบคุณค่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น การมีความสัมพันธ์ทางสังคมในแนวราบ เช่น ครอบครัวเครือญาติ สถาบันผู้อาวุโสรวมถึงการช่วยเหลือด้านแรงงาน เช่นการลงแขกและการผูกเกลือผูกเสี่ยว เป็นต้น 2) ทุนที่เป็นองค์กรภายนอก ได้แก่ การมีเครือข่ายความสัมพันธ์กับองค์กรภายนอกชุมชน ทั้งในของ

ภาครัฐบาลและเอกชนรวมถึงกลุ่มและองค์กรเครือข่ายที่ดำเนินกิจกรรมสาธารณะต่าง ๆ ในชุมชน เช่น กลุ่มพิทักษ์ป่าชุมชน กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มสหกรณ์ร้านค้า เป็นต้น ปัจจัยสำคัญที่ทำให้ทุนทางสังคมดำรงอยู่และนำไปใช้พัฒนาท้องถิ่น ได้แก่ 1) ปัจจัยการสืบทอด ได้แก่ การสืบทอดเจตนารมณ์ที่บรรพบุรุษตั้งเป้าหมายไว้ จะรักษาทุนทางสังคมทุกประเภทดำรงอยู่ในชุมชน และการดำเนินการสืบทอดความรู้ถ่ายทอดจากผู้อาวุโสที่มากด้วยความรู้ และประสบการณ์ให้กับคนรุ่นใหม่ช่วยสืบสานทุนให้คงอยู่ต่อไป 2) ปัจจัยกระบวนการจัดการที่ดีมีคุณภาพอาศัยกรรมกรที่มีความซื่อสัตย์ในการดำเนินกิจกรรมกลุ่มต่าง ๆ ทั้งตัวผู้นำและสมาชิกทุกคนถือว่าเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้กลุ่มกิจกรรมต่าง ๆ ไม่เลิกล้มโครงการไปก่อนกำหนดเวลา กระบวนการจัดการที่ดีต้องอาศัยความเสียสละ และการมีส่วนร่วมคือความร่วมมือร่วมใจของคนทุกคนหรือของกลุ่มทำให้เกิดพลังของกลุ่มการสร้างคุณประโยชน์ ทั้งด้านการจัดสรรปันส่วนผลประโยชน์ ด้านการเงินและความรับผิดชอบของแรงงานอย่างเสมอภาค ตลอดจนกลุ่มองค์กรมีกฎระเบียบเป็นที่ยอมรับและให้สมาชิกทุกคนยึดถือเป็นแนวปฏิบัติ 3) ปัจจัยผู้นำ กล่าวคือ การมีผู้นำชุมชนที่ดี มีวิสัยทัศน์ มีความรับผิดชอบและเป็นผู้นำเกี่ยวกับการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ได้ ตลอดจนการมีสมาชิกของกลุ่มที่ดีเช่น มีการช่วยเหลือซึ่งกันและกันเพื่อดำเนินงานให้สำเร็จ มีความสามัคคีเชื่อฟังและปฏิบัติตาม 4) ปัจจัยเครือข่ายสนับสนุนให้เกิดมีองค์กรเครือข่ายทั้งภายในชุมชนกันเอง และประสานงานกับองค์กรเครือข่ายภายนอก เพื่อจะช่วยให้องค์กรภายในเข้มแข็งอาศัยการพึ่งพาตนเองได้มากที่สุด

ฉัฐกานต์ จิตรวัฒนา (2551) ได้ศึกษาเรื่อง พัฒนาการทุนทางสังคมของกลุ่มทอผ้าย้อมสีธรรมชาติบ้านโป่งคำ ตำบลคู่งษ์ อำเภอสันติสุข จังหวัดน่าน ผลการศึกษา พบว่า สภาพแวดล้อมทั้งในและนอกชุมชนเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อกระบวนการทุนทางสังคม อันได้แก่ ระบบคิดวิถีปฏิบัติและผลลัพธ์รวมทั้งผลกระทบที่มีต่อคนในชุมชน การศึกษาได้พบว่า ปัจจัยที่มีส่วนช่วยเกื้อหนุนให้กระบวนการทุนทางสังคมขับเคลื่อนไปได้ดีนั้น มาจากปัจจัยทางด้านผู้นำหรือทุนมนุษย์ทุนทางทรัพยากรสิ่งแวดล้อม ความเป็นเครือญาติ ความเชื่อ ค่านิยมในเรื่องเดียวกัน ความเอื้ออาทรต่อการช่วยเหลือกันความไว้วางใจกันและกระบวนการเรียนรู้ระหว่างกัน ซึ่งสิ่งเหล่านี้มีส่วนช่วยลดต้นทุนในการดำเนินกิจกรรมอีกด้วย ส่วนปัจจัยในเชิงลบที่มีผลต่อกระบวนการทุนทางสังคมของกลุ่มทอผ้าย้อมสีธรรมชาติ อันได้แก่ เรื่องของตลาดเรื่องราคาของผลิตภัณฑ์ที่กลุ่มยังต้องการแสวงหากำไรจากการทอผ้า โดยที่เน้นปริมาณมากกว่าคุณภาพซึ่งดูเหมือนว่าจะเน้นเรื่องมูลค่ามากกว่าคุณค่า แต่ขณะเดียวกันกลุ่มทอผ้า ต้องการที่จะอนุรักษ์วัฒนธรรมภูมิปัญญาท้องถิ่นและทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งลักษณะดังกล่าวยังเป็นความไม่ชัดเจน และดูเหมือนจะเป็นความขัดแย้งภายในตัวเองของสมาชิกกลุ่มผลจากการดำเนินกิจกรรมกลุ่มทอผ้า ทำให้ทุนของชุมชนเพิ่มขึ้นและก่อเกิดพลังในการขับเคลื่อนกิจกรรมของกลุ่ม เช่น การที่ชุมชนมีเงินออมมากขึ้น มีรายได้จากการทอผ้าเพิ่มขึ้นและสามารถลด

ต้นทุนจากการใช้วัสดุจากธรรมชาติ ผลจากการศึกษายังได้พบว่า การสนับสนุนจากองค์กรภายนอก เป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยขับเคลื่อนกระบวนการทุนทางสังคม ให้สามารถดำเนินงานไปได้โดยอาศัย การประสานความร่วมมือกับหน่วยงานจากหลาย ๆ ฝ่ายในลักษณะพหุภาคี ทำให้กลุ่มสามารถดำเนิน กิจกรรมไปได้อย่างต่อเนื่อง นอกจากนี้ยังพบว่า การทอผ้าสามารถเป็นสื่อกลางในการเรียนรู้ร่วมกัน ของคนในชุมชน และนอกชุมชนช่วยให้เกิดการเรียนรู้ที่จะพัฒนาตนเองกลุ่มและชุมชนให้มีความ เข้มแข็งและยั่งยืน

ธนพล พรหมสุวรรณ (2546) ได้ศึกษาเรื่อง ความสัมพันธ์ของทุนทางสังคมกับการจัดการป่า สมุนไพร : ศึกษาเฉพาะกรณีชุมชนปลักไม้ลาย ตำบลทุ่งขวาง อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม ผลการศึกษา พบว่า วิธีการจัดการป่าสมุนไพรของชุมชนปลักไม้ลายเป็นลักษณะของการทำงาน แบบพหุภาคีระหว่างพระสงฆ์ หน่วยงานภายในและหน่วยงานภายนอกชุมชน โดยพระสงฆ์ได้แสดง บทบาทในการเป็นผู้นำในด้านต่าง ๆ ในการจัดการป่าสมุนไพร อาทิ การเป็นผู้นำด้านการพัฒนาจิตใจ ผู้นำด้านการอนุรักษ์และบทบาทของการเป็นผู้ให้การศึกษ ส่วนหน่วยงานภายใน อันได้แก่ สมาชิก ในชุมชน หน่วยงานสาธารณสุขและโรงเรียนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงาน สำหรับหน่วยงาน ภายนอก อันได้แก่ มหาวิทยาลัยศิลปากร การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ชมรมแพทย์แผนไทยและ กระทรวงสาธารณสุข ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการให้การสนับสนุนทางวิชาการและงบประมาณ กระบวนการทุนทางสังคมที่เกิดขึ้นเป็นการปรับเปลี่ยนทุนประเภทต่าง ๆ เช่น ทุนมนุษย์ ทุนความรู้ ทุนทรัพยากรธรรมชาติไปเป็นทุนของชุมชน ซึ่งกระบวนการดังกล่าวเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจากศรัทธา ความไว้วางใจ การพึ่งพาอาศัยกัน การรักถิ่นฐาน ความรู้สึกเป็นเจ้าของและความรู้สึกภาคภูมิใจของ ประชาชนและผู้เกี่ยวข้อง อันนำไปสู่กระบวนการเรียนรู้และการก่อให้เกิดองค์ความรู้ที่ส่งผลต่อการ จัดการป่าสมุนไพร ผลการศึกษาได้เสนอแนะว่าการทำงานด้านการอนุรักษ์ป่าสมุนไพร ที่ต้องอาศัย องค์ความรู้แบบสหวิทยาการจำเป็นต้องอาศัยการทำงานแบบพหุภาคี ที่มีหลายหน่วยงานมาร่วมทำงาน ด้วยกันและควรมีการใช้กระบวนการทุนทางสังคมในการทำงาน โดยอาจจะเริ่มจากผู้นำธรรมชาติ อันได้แก่ พระสงฆ์ที่เป็นที่ศรัทธาของประชาชนและหน่วยงานต่าง ๆ สำหรับการที่จะให้การอนุรักษ์ ป่าสมุนไพรมีความยั่งยืนนั้น อาจจะต้องแสวงหาองค์ความรู้ใหม่ ๆ เพื่อสร้างให้ป่าสมุนไพรคงไว้ ทั้งความมีคุณค่า และเพิ่มมูลค่าและด้วยเหตุที่สังคมไทยมี“ทุนทางสังคม” อยู่แล้วในวิถีชีวิตการสร้าง เสริมเพื่อให้เกิดกระบวนการทุนทางสังคมในกระบวนการทำงาน ซึ่งจะส่งผลให้เกิดความเข้มแข็ง ของชุมชนและเกิดผลดีต่อการทำงานด้านการพัฒนาชุมชน จึงเป็นเรื่องที่สมควรนำมาพิจารณาอย่างยิ่ง

พรณี พลไชยขา (2536) ศึกษาเรื่อง บทบาทของมิสชันนารี โรมันคาทอลิกในอีสาน ปี พ.ศ. 2424-2496 ผลการวิจัย พบว่า มิสชันนารีคาทอลิกเข้ามาเผยแพร่ศาสนาในอีสานตั้งแต่ปี พ.ศ. 2424 มิสชันนารี ได้อาศัยสนธิสัญญาบังคับเป็นหลักฐานอ้างสิทธิในการทำงาน การดำเนินงานในระยะแรก

ขึ้นอยู่กับสังฆมณฑลกรุงเทพฯ ฯ ต่อมาในปี พ.ศ. 2442 ได้แยกออกเป็นมิสซังลาว ซึ่งต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็นมิสซังท่าแร่-หนองแสง บทบาทและวิธีการเผยแผ่ศาสนาได้ใช้วิธีการต่าง ๆ คือ การให้ความคุ้มครองแก่คนที่สมัครเข้าเป็นคาทอลิก การตั้งชุมชนคาทอลิก การจัดตั้งโรงเรียนคาทอลิก การใช้ภาษาพื้นเมือง และการปรับตัวเข้ากับสังคมอีสาน ผลกระทบของศาสนาคาทอลิกที่มีในภาคอีสานคือ ด้านการเมือง ทำให้ผู้ปกครองมีโอกาสเอารัดเอาเปรียบและกดขี่ได้น้อยลง ด้านเศรษฐกิจมีการช่วยเหลือบรรเทาทุกข์แก่ชาวบ้านที่ได้รับความเดือดร้อน เป็นการแบ่งเบางบประมาณของรัฐบาล ส่วนผลด้านสังคม ทำให้เกิดการยอมรับความเชื่อ และคนอีสานยอมรับศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิก

ยาณี ภานุรักษ์ (2548) ศึกษาเรื่อง บทบาทงานพัฒนาและกระบวนการสร้างศักยภาพเสริมพลังของนักบวชหญิงคาทอลิกในประเทศไทย พบว่า บทบาทของนักบวชหญิงคาทอลิกเริ่มมีมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา เมื่อปี พ.ศ. 2215 ทำให้เห็นว่านักบวชหญิงคาทอลิกมีบทบาทในงานพัฒนา เรื่องการให้ความรู้ ช่วยเหลืองานดูแลเด็กและผู้หญิงในสังคมไทยและยังทำมาเรื้อย ๆ จนถึงปัจจุบัน ยุคแรกเป็นยุคก่อร่างสร้างตัว ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาถึงกรุงธนบุรี พ.ศ. 2383 มีนักบวชหญิงกลุ่มแรกในประเทศไทยที่มีชื่อว่าคณะรักกางเขน มีหน้าที่ช่วยงานอภิบาลของบาทหลวง ดูแลรักษาผู้เจ็บป่วย ผูกอาชีพให้ผู้หญิง เช่น ทอเสื้อผ้า ยุคที่สอง ยุคสร้างหลักปักฐาน นักบวชหญิงเข้ามาช่วยงานด้านการศึกษาให้กับเด็กและเยาวชน การพยาบาลดูแลผู้ป่วยด้วยเครื่องมือที่ทันสมัย นักบวชหญิงมีความรู้เหล่านี้จึงได้รับการยอมรับจากสังคมไทย ยุคที่สาม ยุคพัฒนาขยายไปสู่รากหญ้า เริ่มตั้งแต่ พ.ศ. 2508 จนถึงปัจจุบัน มีการเปิดศูนย์สำหรับนักบวชหญิงเอง เพื่อให้มีการอบรมที่ทันสมัยและทันต่อเหตุการณ์ในสังคมมากขึ้น ทำให้นักบวชหญิงสามารถที่จะเข้าไปช่วยเหลือสังคมได้มากขึ้น

ระริน สุรวุฒนานันท์ (2551) ศึกษาเรื่อง ทูตทางสังคมในชุมชนชาติพันธุ์ ศึกษากรณีชุมชนมอญในกรุงเทพมหานคร การศึกษานี้เป็นการวิเคราะห์พัฒนาการทุนทางสังคมของชุมชนชาติพันธุ์มอญ พบว่า ในช่วงการตั้งถิ่นฐานของชุมชนมอญ เกิดการปะทะสังสรรค์ระหว่างชุมชนมอญกับจีน มีการไปมาหาสู่กันเฉพาะชนชาติมอญด้วยกัน ส่วนในปัจจุบันอัตลักษณ์ของมอญยังปรากฏเด่นชัด แต่ก็เกิดพลวัต กระบวนการทุนทางสังคมที่สัมพันธ์กับระบบความคิดความเชื่อของชุมชน ทุนทางสังคมที่คงอยู่ในชุมชนมอญและบ่งบอกถึงความเป็นมอญ คือ วัฒนธรรม ความเชื่อ พิธีกรรม และผู้นำชุมชน

สุชาติ พิณฐุรักษ์ (2550) ศึกษาเรื่อง บทบาทของคณะนักบวชชายคริสต์ศาสนานิกายโรมันคาทอลิกในประเทศไทย ตั้งแต่ พ.ศ. 2444 หลังจากคณะมิสซังต่างประเทศแห่งกรุงปารีสได้เข้ามาเผยแผ่ความเชื่อทางศาสนาของนิกายโรมันคาทอลิก คณะนักบวชนี้ได้เข้ามาพัฒนาความรู้

และช่วยให้คนไทยมีคุณภาพชีวิตดีขึ้น ด้านการศึกษาขณะนั้นนักบวชชายคริสต์ศาสนิกายโรมันคาทอลิก ได้ตั้งโรงเรียนคาทอลิก เพื่อให้นักเรียนในชุมชนต่าง ๆ ได้เรียนหนังสือ ตั้งแต่ระดับประถมศึกษา จนถึงอุดมศึกษา โรงเรียนที่มีชื่อเสียงและประสบความสำเร็จมาก คือ โรงเรียนอัสสัมชัญ โรงเรียนคอนบอสโก มหาวิทยาลัยอัสสัมชัญ ส่วนทางด้านงานสังคมสงเคราะห์ คณะนักบวชชายคริสต์ศาสนิกายโรมันคาทอลิกได้ก่อตั้งหน่วยงานที่สำคัญ เช่น โรงพยาบาลคามิลเลียน เพื่อให้การดูแลรักษาผู้เจ็บป่วย มุณิธิสงเคราะห์เด็กพญา เพื่อให้ความช่วยเหลือเด็กกำพร้า และเด็กยากจนให้มีที่อยู่อาศัยและเรียนหนังสือ

สุพัชรา ศิริณวัฒน์ (2549) ได้ศึกษาเรื่อง การพัฒนาทุนทางสังคมเพื่อการจัดการศึกษาด้านอาชีพ : ศึกษาเฉพาะกรณีชุมชนแขวงบางระมาด เขตคลองสาน กรุงเทพมหานคร ผลการศึกษา พบว่าระดับประถมศึกษาอาศัยอยู่ในชุมชนระหว่าง 26-30 ปีขึ้นไป ลักษณะทุนทางสังคมที่มีอยู่ในชุมชน ได้แก่ ผู้นำชุมชนวิทยากรท้องถิ่น วัด โรงเรียน ชุมชนและวัฒนธรรมในชุมชน โดยภาพรวมกลุ่มตัวอย่างมีการดำเนินการในการใช้ทุนทางสังคมกับการจัดการศึกษาด้านอาชีพ ได้แก่ การประสานสัมพันธ์ การมีส่วนร่วม การประสานความร่วมมือกับองค์กรอื่น การให้ความช่วยเหลือเกื้อกูลในระดับปานกลาง ส่วนการส่งเสริมด้านอาชีพและรายได้นั้น มีการดำเนินการในระดับน้อย ผู้นำชุมชนมีความเห็นด้วยเป็นอย่างมากในเรื่องของการใช้ทุนทางสังคมมาพัฒนาในการจัดการศึกษาด้านอาชีพ เนื่องจากจะช่วยเหลือไขปัญหาการว่างงานในสังคมได้ และต้องอาศัยกระบวนการมีส่วนร่วมเพื่อสร้างชุมชนแห่งการเรียนรู้ที่มีความตระหนักและรับผิดชอบร่วมกันในชุมชน ไม่ว่าจะเป็นคนในชุมชนคณะกรรมการชุมชน ผู้นำทางสังคมที่มีในชุมชนหน่วยงานต่าง ๆ ของภาครัฐหรือเอกชนทั้งภายในและภายนอกชุมชน เพื่อให้เกิดการมีอาชีพมีรายได้และสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน ข้อเสนอแนะจากการศึกษาระดับนโยบายควรจะมีการกำหนดบทบาท และหน้าที่ของหน่วยงานที่จัดการศึกษาด้านอาชีพในกรุงเทพมหานคร จัดทำนโยบายการใช้ทุนทางสังคมเพื่อการจัดการศึกษาด้านอาชีพในชุมชน เพื่อให้องค์กรและชุมชนได้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กัน จัดอบรมสร้างความเข้าใจกับกลุ่มเป้าหมายด้านนโยบาย และเป็นภาคีองค์กรการปฏิบัติงานจากหลากหลายหน่วยงาน ให้เป็นเอกภาพทางการปฏิบัติอย่างเดียวกัน ระดับแผนงานควรมีการนำระบบข้อมูลสารสนเทศมาพัฒนา และกำหนดเป็นแผนงานเพื่อสนับสนุนและผลักดันทำให้เกิดเป็นรูปธรรม โดยนำข้อมูลสารสนเทศของชุมชนนำมาวิเคราะห์จุดแข็งจุดอ่อน โอกาสและอุปสรรค จัดให้มีเวทีประชาคมเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในการใช้ทุนทางสังคมและระดับปฏิบัติการ ควรมีการจัดประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อสร้างความเข้าใจระหว่างหน่วยราชการหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง มีการจัดตั้งเป็นกลุ่มเครือข่ายกลุ่มอาชีพในระดับชุมชน มีการจัดตั้งเป็นศูนย์ส่งเสริมอาชีพในระดับเขต และควรจัดให้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างชุมชนกับชุมชนด้วยกัน

ข้อเสนอแนะต่อการศึกษาในครั้งต่อไป ควรจะมีการศึกษาเปรียบเทียบการพัฒนาทุนทางสังคมเพื่อจัดการศึกษาด้านอาชีพระหว่างชุมชนเมืองกับชุมชนชนบท และศึกษาลักษณะเครือข่ายของทุนทางสังคมเพื่อจัดการศึกษาด้านอาชีพในชุมชนเมือง จากการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวกับแนวคิดทุนทางสังคมสรุปได้ว่า ทุนทางสังคมมีส่วนสำคัญต่อความเข้มแข็งของชุมชน ไม่ว่าจะเป็นทุนจากภายในชุมชนเองที่มีทั้งทุนที่เป็นรูปธรรม เช่น ทุนที่เป็นธรรมชาติคือดินน้ำและป่าไม้ ทุนที่เป็นทรัพยากรมนุษย์ ได้แก่ ผู้นำชุมชนผู้นำตามธรรมชาติ ปราชญ์ของชุมชนหรือทุนด้านการเงิน ซึ่งได้แก่การระดมทุนตั้งเป็นกองทุนต่าง ๆ ส่วนทุนที่เป็นนามธรรม ได้แก่ ทุนด้านวัฒนธรรมประเพณี ความเชื่อระบบคุณค่าภูมิปัญญาท้องถิ่น ความสัมพันธ์ทางสังคม ความรักความเอื้ออาทร ความสามัคคีตลอดจนทุนจากภายนอกชุมชน เช่น เครือข่ายความสัมพันธ์กับกลุ่มองค์กรภายนอกต่าง ๆ เหล่านี้ผ่านกระบวนการเรียนรู้รวมทั้งการดำเนินงานในลักษณะของเครือข่าย และพหุภาคีสำหรับปัจจัยสำคัญที่ทำให้ทุนทางสังคมดำรงอยู่ได้รวมทั้งเป็นประโยชน์ต่อการนำไปพัฒนาท้องถิ่น ได้แก่ 1) ปัจจัยการสืบทอดโดยเฉพาะการสืบทอดถ่ายทอดความรู้จากผู้อาวุโสหรือบรรพบุรุษ 2) ปัจจัยกระบวนการจัดการที่ดีมีคุณภาพ โดยที่ผู้นำและสมาชิกมีความเสียสละและเน้นการมีส่วนร่วม 3) ปัจจัยด้านผู้นำที่มีวิสัยทัศน์และความรับผิดชอบ 4) ปัจจัยด้านเครือข่ายทั้งเครือข่ายภายในและภายนอก

สุรพันธ์ สุวรรณศรี (2552) ศึกษาเรื่อง การสร้างความสงบสุขในสังคม : การศึกษาแนวทางการบูรณาการกระบวนการเผยแผ่พระพุทธศาสนาและคริสต์ศาสนาในภาคอีสาน ผลการวิจัย พบว่ากระบวนการเผยแผ่พระพุทธศาสนา พระสงฆ์ได้นำหลักธรรมไปประยุกต์ใช้กับสภาพแวดล้อมของสังคมชนบทธรรมนิยมประเพณี ตลอดจนอุปนิสัยและระดับภูมิปัญญาของผู้ฟังแต่ละกลุ่ม มีการเปลี่ยนแปลงคำสอนและหลักความเชื่อบางประการของศาสนาเดิม เพื่อให้เหมาะสมกับสภาพสังคมและวัฒนธรรมของชุมชน ส่วนกระบวนการเผยแผ่คริสต์ศาสนา บาทหลวงและผู้นำศาสนาได้ใช้หลักมนุษยสัมพันธ์คือการเข้าถึงบุคคลหรือชุมชนด้วยตนเอง ใช้หลักสังคมสงเคราะห์ คือ การให้ที่นาทำกินแก่ชาวบ้านให้ทุนการศึกษาแก่เด็กยากไร้ และสอนหนังสือให้กับเด็กและเยาวชน พยายามปรับตนเองโดยนำภาษาพื้นบ้านไปใช้ในการเผยแผ่สอนโดยผ่านครูคำสอน เพราะเป็นคนในพื้นที่ที่นับถือคริสต์ศาสนาสามารถเลือกและสร้างสถานการณ์ที่เหมาะสมได้เป็นอย่างดี

อุไรวรรณ พวงสายใจ (2545) ศึกษาเรื่อง ทุนทางสังคมที่ส่งผลต่อความเข้มแข็งขององค์กรชุมชน การวิจัยครั้งนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อ ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างทุนทางสังคมที่มีอยู่ในชุมชนกับความเข้มแข็งขององค์กรชุมชน วิธีการศึกษาใช้การวิจัยเชิงคุณภาพ เก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง และอย่างไม่เป็นทางการ ศึกษาหมู่บ้านสันป่ายาง หมู่ที่ 2 ตำบลสันป่ายาง อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ ชุมชนนี้เป็นชุมชนที่เก่าแก่ มีการสืบทอดวัฒนธรรม

ประเพณีกันมาก มีความสัมพันธ์ระบบเครือข่ายสูง ทำให้ชุมชนอาศัยอยู่กับแบบเครือข่าย ฟังพาอาศัยกัน โดยมีกระบวนการเรียนรู้เกิดขึ้นตลอดทั้งในการดำรงชีวิตและการทำงาน ทูทางสังคมที่เกิดขึ้นเป็นทุนที่มาจากภายในชุมชนเองและภายนอกชุมชน จึงสามารถตอบสนองความต้องการของชุมชนและแก้ปัญหาของชุมชนได้

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี